

Lusten en lasten

Gids voor fiscaal-historisch onderzoek naar
inkomen en vermogen in de provincie Utrecht

Christian Hultes, Collecteur over de Compagnie de
Swarte-knechten, van den Impoet op 's Heere of Dienstbode-geld, in-
gegaan den eerl. ... 1722, en te expieren den laetsten
Maand 1722. Doet U.E. aarzeggien, als dat gy twee Dienst-
boden, in gevolge de Ordonnantie van Haar Ed. Mog. op de boeste
daer by geexpressieert, opegeelyk zult hebben aan te geven.
De Collectie zal worden gehouden ten Huysse van den bovenstaanden
Collecteur.
J. H. Hultes Heeft aangegeven
Knechten,
- 2 Dienstbodegen.
Den Inhoud deses voldaan met de Somme van 16 - -
op den 7/10/1722. C. Hultes

Lusten en lasten

Lusten en lasten

Gids voor fiscaal-historisch onderzoek naar inkomen en vermogen in de provincie Utrecht

- Tekst:** A. Pietersma, R.N.J. Rommes en S.W. Verstegen
- Uitgave:** Het Utrechts Archief in samenwerking met de Stichting Stichtse Geschiedenis
- Vormgeving:** Gerard van der Krogt, Utrecht
- Druk:** PlantijnCasparie, Utrecht
- Fotowerk:** Fotodienst van Het Utrechts Archief
- Met dank aan:** De provinciale archiefinspectie; J. Berghoef, M.A. van der Eerden-Vonk, A.F.M. Reichgelt, R.P.M. Rhoen, J.F. van Rooijen en W. van de Wetering, archivariissen en medewerkers van de gemeente- en streekarchieven/ archivariaten in de provincie Utrecht; M.C. Breij, D.T. Koen, J.N. van der Meulen en Th.L.H. van de Sande, medewerkers van Het Utrechts Archief.

ISBN-10: 90-76366-21-7

ISBN-13: 978-90-76366-21-0

ISSN: 1388-3062

© Het Utrechts Archief, Utrecht 2006

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Trajecten door Utrecht 13

Redactie: J.C.M. Pennings, A. Pietersma en F. Vogelzang

Lusten en lasten

Gids voor fiscaal-historisch onderzoek naar inkomen
en vermogen in de provincie Utrecht

Arend Pietersma, Ronald Rommes en Wybren Verstegen

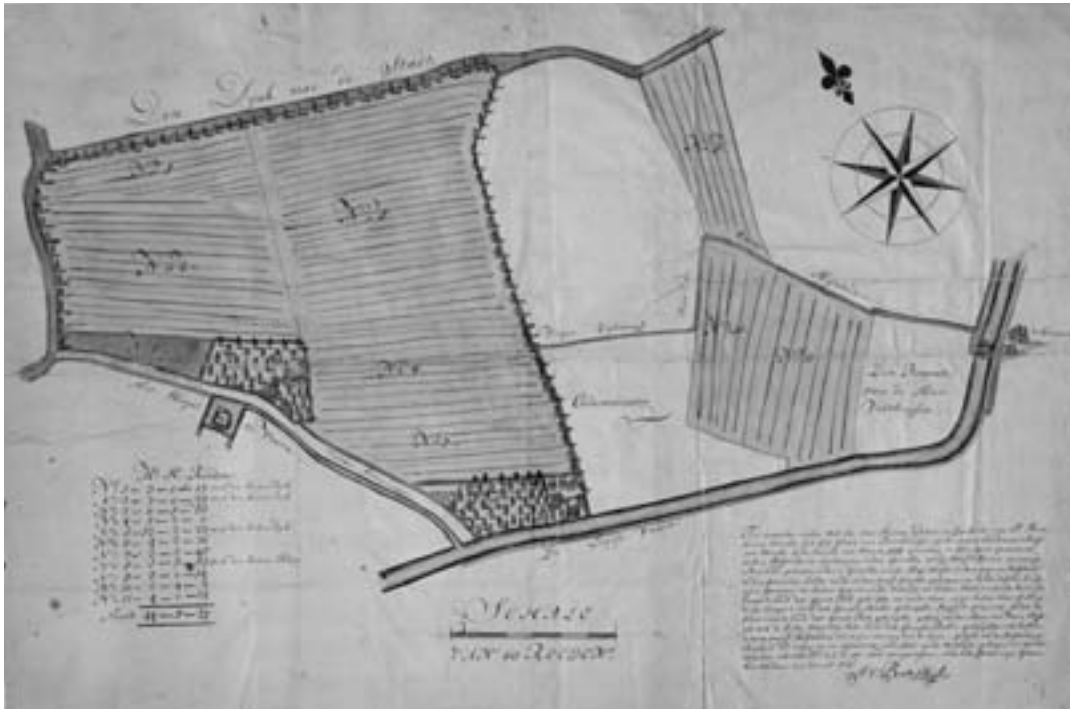
Trajecten door Utrecht 13

Het Utrechts Archief in samenwerking met de Stichting Stichtse Geschiedenis

*...In een grootboek gemerkt LZ
op folio 565 voor een somma
van vijfhonderd ponden
actien...*

Inhoudsopgave

1	Inleiding	6
2	Tips en waarschuwingen	8
2.1	Werken met bronnen	8
2.2	Overzicht literatuur en gedrukte bronnen	8
2.3	Archieven en collecties	10
2.4	Bestuurlijke indeling	12
2.5	Inwonertal	13
2.6	Oppervlaktematen	13
2.7	Muntstelsel en koopkrachtvergelijking	14
3	Organisatie	16
3.1	Algemeen	17
3.2	Tarieven	17
3.3	Inning	20
3.4	Soorten belastingen	22
3.5	Registers	29
3.6	Afwijkende situatie in Holland	31
4	Periode tot 1580	32
4.1	Overzicht belastingregisters	33
4.2	Overige bronnen	33
5	Periode 1580-1813	34
5.1	Overzicht belastingregisters	35
5.2	Overige bronnen	42
6	Periode na 1813	44
7	Samenvatting	52
8	Voorbeeld: Papendorp	54
	Adressen	61
	Register	62
	Verantwoording van de illustraties	63

Kaart van de hofstede Strijland in het gerecht van de Hoge en Lage Weide door Justus van Broeckhuijsen in opdracht van het kapittel van St. Marie, 1706.

1 Inleiding

*...Ofte sij door
quytscheldinge, of remissie
van eenige ongelden, niet en
souden kunnen worden
gesoulageert...*

Wie waren in 1700 de 50 rijkste inwoners van uw stad of dorp? De vraag wat iemand verdient en hoe groot zijn of haar vermogen is, prikkelt niet alleen de nieuwsgierigheid, maar is ook relevant voor de bepaling van iemands maatschappelijke positie. Dat geldt voor het verleden niet minder dan voor het heden. Bij historisch-biografisch onderzoek wordt u er vroeg of laat mee geconfronteerd. Absolute cijfers over alleen uw persoon helpen u overigens niet veel verder, als u geen vergelijkingsmateriaal - bijvoorbeeld gemiddelen - hebt voor diens beroeps-, klasse-, stand-, dorps- of stadgenoten. Sommige onderzoekers richtten zich juist op dit bredere onderzoek, bijvoorbeeld bij de indeling in sociale klassen of de eigendomsverhoudingen in regio's, steden, dorpen, buurten en straten en de verschuivingen daarin in de loop van de tijd.

De Utrechtse archiefbronnen over dit onderwerp zijn zeer divers van aard, buitengewoon talrijk, maar uiterst onvolledig en verspreid over tal van archieven. Toch werden papieren over bezit en inkomen, schulden en tegoeden, winst en verlies, erfenissen en legaten niet lichtvaardig vernietigd en deze papieren vormen daarom een substantieel onderdeel van de bewaard gebleven archieven van personen, families, huizen en heerlijkheden. Deze archieven hebben echter betrekking op maar een relatief klein aantal personen, meestal behorende tot de elite en voor deze groep is onderzoek op dit terrein dan ook relatief gemakkelijk. Voor het overgrote deel van de mensen gold dat echter niet. Voor hen bent u aangewezen op de archieven van instellingen die deze gegevens over hen vastlegden. In de periode vóór 1800 gaat het daarbij vooral om kohieren en andere registers met de bedragen

waarvoor personen in een bepaalde belasting werden aangeslagen. Daaruit kunt u conclusies trekken over hun financiële positie.

Deze gids wil u bij dit onderzoek helpen. In het hoofdstuk *Organisatie* vindt u uitleg over de belangrijkste relevante lokale en provinciale belastingen, zoals de periode waarin ze werden geheven, de heffingsgrondslag en de wijzigingen die hierin in de loop der tijd werden aangebracht. Daarnaast zijn gedetailleerde overzichten opgenomen van de bewaard gebleven registers uit de Middeleeuwen (periode tot 1580) en de Nieuwe Tijd (periode 1580 tot 1813). De niet-fiscale bronnen, zoals notariële protocollen, bedelingsregisters en boekhoudkundige bescheiden in familiearchieven, worden kort aangestipt. Dat geldt ook voor de bronnen uit de 19de en 20ste eeuw, nadat in ons land een uniform belastingstelsel was ingevoerd. Tot die tijd had iedere provincie zijn eigen belastingregime en verschillen de bronnen dus per provincie. Leest u vooraf wel het hoofdstuk *Tips en waarschuwingen*. Hierdoor kunt u veel voetangels en klemmen vermijden en sneller uw eindbestemming bereiken. Dat gaat in het tempo van die tijd, dat van de trekschuit. De bronnen zijn namelijk weerbarstig en de materie complex. De doorzetter wacht echter een rijke beloning. Om een en ander nog wat inzichtelijker te maken, zijn praktijkervaringen over onderzoek in het gerecht Papendorp opgenomen. Daar leest u dat de bronnen ons haarfijn uit de doeken doen hoe het financieel gesteld was met doodgewone dorpelingen als watermolenaar Andries Markus en boer Arien van Rossum.

2 Tips en waarschuwingen

... Ende ten eynde niemand hiervan ignorantie praetendere...

2.1 Werken met bronnen

Wie begint met historisch onderzoek doet er verstandig aan om zo systematisch mogelijk te werk te gaan. Vermeldt altijd nauwkeurig waar u een bepaald gegeven gevonden hebt. Als dat een boek betreft: auteur, titel en bladzijde, als het een archiefstuk betreft: archief, inventarisnummer en bladzijde c.q. datum en nummer van een besluit of een ingekomen/uitgaand stuk. U zult anders niet de eerste zijn die terug moet keren naar de oorspronkelijke vindplaats om iets na te zoeken of te controleren.

Bij het werken met bronnen is het verder van belang alert te zijn op de betekenis en de waarde van de bron. Deze is nooit opgevoerd ten behoeve van uw onderzoek. Maar waarvoor dan wel, en door wie? Het antwoord op die vragen kan van belang zijn om de waarde van de bron in te schatten. Om te beginnen moet u een goed beeld hebben van de tarieven. Die konden verschillen al naar de welstand van de bewoners of er konden, om wat voor reden dan ook, vrijstellingen bestaan. Tarieven werden bovendien geregeld herzien. Verder moet u er rekening mee houden dat theorie (de verordening) en praktijk (de inning) nog wel eens van elkaar konden verschillen. Soms werden aanslagen buiten de officiële tarieven om vastgesteld op basis van een akkoord(je) tussen ontvanger en belastingplichtige. Of de aanslagen waren wel conform de tarieven, maar werden gedurende lange tijd niet meer gewijzigd, omdat dat teveel rompslomp met zich meebracht. De registers geven dan geen juist beeld meer van de werkelijkheid. Het ambtenarenapparaat was in vroeger eeuwen bescheiden van omvang, dus men liet veel zaken bij voorkeur bij het oude. Een probleem was ook dat de kennis bij het Utrechtse provinciebestuur over de grondslag van bepaalde oude belastingen

in de loop der tijd verloren was gegaan. Sommige steden en dorpen probeerden hun eigen inwoners zoveel mogelijk te ontzien. Zo werd de stad Utrecht er regelmatig van verdacht haar inwoners te bevoordelen door hen systematisch te lage aanslagen voor het familiegeld op leggen, waardoor de rest van de provincie meer moest betalen. Wees dus kritisch en neem de informatie die u vindt niet klakkeloos voor waar aan.

Oud schrift

Naarmate uw onderzoek verder teruggaat in de tijd zult u zich meer moeten inspannen om het bronnenmateriaal te ontcijferen. Bronnen uit de 18de, 19de en 20ste eeuw zijn vaak goed toegankelijk: geschreven in een voor ons leesbaar handschrift en soms zelfs getypt of gedrukt. Wilt u onderzoek doen in bronnen uit de 17de eeuw of nog eerder, dan verdient het aanbeveling om u te scholen in het lezen van oude handschriften. Cursussen hiervoor worden geregeld aangeboden door de verschillende archiefdiensten in de provincie. Voor zelfstudie kunt u terecht bij paleografische atlanten.

Literatuur

P.J. Horsman, Th.J. Poelstra en J.P. Sigmond, *Schriftspiegel: Nederlandse paleografische teksten van de 13de tot de 18de eeuw* (Zutphen 1984)

2.2 Overzicht literatuur en gedrukte bronnen

Uw eigenlijke onderzoek begint met het lezen van de belangrijkste literatuur en vervolgens de gedrukte bronnen over uw onderwerp. Pas daarna duikt u de archieven in. Hieronder volgt een beknopt overzicht van de belangrijkste titels. Let u ook op de literatuur en bronnen die de auteurs zelf hebben gebruikt. Bepaalde specifieke literatuur vindt u verderop bij de desbetreffende paragrafen.

Meer vindt u in *Sabine*, het Stichts Algemeen Bibliografisch Netwerk. Dit bevat circa 25.000 titels van boeken en tijdschriftartikelen over (delen van) de provincie Utrecht. Er zijn verschillende zoekmogelijkheden, onder andere op persoonsnamen, geografische namen en trefwoorden. *Sabine* is online te raadplegen in de meeste bibliotheken in de provincie Utrecht en op www.Sabine.nu.

Vaak zult u hierin verwijzingen tegenkomen naar *Jaarboek Oud-Utrecht*, 1924-, met registers over 1924-1953 en 1954-1983,

Maandblad, sinds 1994 *Tijdschrift Oud-Utrecht*, 1926-, met registers over 1926-1962, en de tijdschriften van de andere historische verenigingen in de provincie.

Daarnaast zijn in de bibliotheek van Het Utrechts Archief via het geautomatiseerde catalogussysteem VUBIS vrijwel alle titels van boeken en tijdschriftartikelen over de gemeente Utrecht en deels over de provincie te vinden. Ook hier zijn bovengenoemde zoekmogelijkheden beschikbaar. De meeste andere archiefdiensten in de provincie beschikken eveneens over een eigen bibliotheek over hun werkterrein.

Algemeen

- A.A. Beekman, *Het dijks- en waterschapsrecht in Nederland vóór 1795* (2 dln.; 's-Gravenhage 1905)
- N.J.P.M. Bos en R.C.J. van Maanen, *Fiscale bronnen: structuur en onderzoeksmogelijkheden* (Zutphen 1993). Cahiers voor Lokale en Regionale Geschiedenis 10
- V.A.M. van der Burg en C.E.G. ten Houte de Lange, *De hoogstaangeslagenen in 's Rijks directe belastingen 1848-1917: de verkiesbaren voor de Eerste Kamer der Staten-Generaal* (Zeist/Rotterdam 2004)
- M.G.J. Duijvendak en J.J. de Jong, *Eliteonderzoek: rijkdom, macht en status in het verleden* (Zutphen 1993). Cahiers voor Lokale en Regionale Geschiedenis 11
- P.H. Engels, *De belastingen en de geldmiddelen van den aanvang der Republiek tot op heden* (Utrecht 1862)
- M.A.W. Gerding, *Dorpsgeschiedenis: bewoning en bewoners* (Zutphen 1992). Cahiers voor Lokale en Regionale Geschiedenis 9
- F.H.M. Grapperhaus, *Alva en de Tiende Penning* (Zutphen, 1982)
- T. Pfeil e.a., red., *Steden en dorpen in last. Historische aspecten van lokale belastingen en financiën* (Amsterdam 1999)
- F.N. Sickenga, *Bijdrage tot de geschiedenis der belastingen in Nederland* (Leiden 1864)
- H.W. du Tour van Bellinchave, *Geschiedenis der regtsmacht van Gedeputeerde Staten hier te lande sedert 1581 tot op onzen tijd* (Utrecht 1859)
- A.C.J. de Vrankrijker, *Geschiedenis van de belastingen*, bewerkt door A.M. Elias (Amsterdam 2005)
- J. de Vries, *The Dutch rural economy in the Golden Age. 1500-1700* (New Haven/London 1974)
- J. de Vries en A. van der Woude, *Nederland 1500-1815. De eerste ronde van moderne economische groei* (Amsterdam 1995)
- O.I.M. Ydema, *Hoofdstukken uit de geschiedenis van het belastingrecht* (Groningen 1997)
- O.I.M. Ydema, *Alva's erfenis. Vierhonderd jaar overdrachtsbelasting* (Deventer 1998)
- J.L. van Zanden, *De volkstelling van 1807-1808*. Broncommentaar III (Den Haag 1987)

Utrecht

- J.G. Avis, *De directe belastingen in het Sticht Utrecht aan deze zijde van de IJssel tot 1528* (Utrecht 1930)
- D.A. Berents, 'Gegoede burgerij in Utrecht in de 15^e eeuw', in: *Jaarboek Oud-Utrecht*, 1972, 78-92
- R.E. de Bruin, *Burgers op het kussen. Volkssoevereiniteit en bestuursamenstelling in de stad Utrecht, 1795-1813* (Utrecht 1986) 221-237
- C. Dekker, Ph. Maarschalkerweerd en J.M. van Winter, red., *Geschiedenis van de provincie Utrecht* (3 dln.; Utrecht 1997) I, 248-253; II, 51-60, 175-177, 184-186, 261-265
- C. Denig, *Utrecht van ancien régime tot nieuwe tijd. De bewoning van de Utrechtse binnenstad in haar ruimtelijke structuur, 1793-1891* (Utrecht 1995). Betreft onder meer de relatie beroepsgroep en huurwaarde en ligging van woningen.
- A. Graafhuis, 'De liberale gifte van 1747', *Spiegel der Historie*, 2 (1967) 670-689
- A. Graafhuis en A.B.R. de Vries, 'Utrechtse belastingbetalers in 1793 en hun beroep', in: *Jaarboekje van Oud-Utrecht*, 1967, 121-133
- F.H.M. Grapperhaus, 'De Landbrief van de bisschop van Utrecht van 1375, geplaatst in een fiscaal-historische omlijsting', in: *Jaarboek Oud-Utrecht*, 1996, 87-114
- J.H. Huiting, 'Macht en bezit in het gebied rond Vleuten in de late middeleeuwen', *Historische Vereniging Vleuten*, 11 (1991) 81-84
- J.H. Huiting, 'Middeleeuws grootgrondbezit in Vleuten en Haarzuilens: een perceelsgewijze reconstructie', *Historisch-geografisch tijdschrift*, 13 (1995) nr. 2, 62-76
- J.H. Huiting, 'Speurtocht naar microlandschap. Reconstructie van het grondbezit rond Vleuten', in: *Historisch-geografisch tijdschrift*, 20 (2002) nr. 3, 88-91
- C.A. van Kalveen, 'Het inwonertal van Eemland ca. 1500', in: *Jaarboekje van Oud-Utrecht*, 1966, 67-73
- C.A. van Kalveen, *Het bestuur van bisschop en staten in het Nedersticht, Oversticht en Drenthe, 1483-1520* (z.pl., 1974) 40-42, 54-56, 63-69, 106-109, 116-118, 182-184, 210-213
- H. van der Linden, 'De oorsprong van de dertiende penning in Abcoude en omgeving', in: E.S.C. Erkelens-Buttinger e.a., red., *De kerk en de Nederlanden: archieven, instellingen, samenleving* (Hilversum 1997) 129-141

R.N.J. Rommes, ‘“Geen vrolyk geloei der melkzwaare koeijen”. Runderpest in Utrecht in de achttiende eeuw’, in: *Jaarboek Oud-Utrecht*, 2001, 87-135

R.N.J. Rommes, ‘Te legateren, maken en bespreken. De opbouw van het familievermogen’, in: R.E. de Bruin en A. Pietersma, eindred., *Erfgenamen aan het Janskerkhof. De familie Martens in Utrecht, 1628-1972. Jaarboek Oud-Utrecht*, 2002, 151-180

Vergelijking van de voornaamste imposten welke ten behoeve van het gemene land geheven worden in Holland en het Sticht van Utrecht (1775)

S.W. Verstegen, *Gewestelijke financiën ten tijde van de Republiek der Verenigde Nederlanden. Deel V: Utrecht (1579-1798)* (Den Haag 2007)

M. van Vliet, *Het hoogheemraadschap van de Lekdijk Bovendams* (Assen 1961)

J. van de Water, *Groot Placaatboek* (3 dln.; Utrecht 1729). Met *Supplement* betreffende de provinciale verordeningen tot 1810 door C.W. Moorrees en P.J. Vermeulen (2 dln.; Utrecht 1856-1860). Zie hierin voor de verordeningen op het terrein van de directe belastingen II (provincie) 468-648, 879-894; III (stad Utrecht) 949-954; Supplement II, 623-646, 731-741. Een leeswijzer voor het onderdeel belastingen is Dick Fasseur en Hans Runneman, *Groot Utrechts Placaatboek: een overzicht van de belastingen door de Staten van Utrecht geheven* (Utrecht 1982). Vooral informatief is de ‘Generale ordonnantie op het invorderen en executeren van de reële en personele ongeden’ uit 1668 (II, 518-539).

Zie ook de volgende in de reeks Trajecten door Utrecht verschenen delen: *Huizen vol historie. Gids voor huizenonderzoek in de provincie Utrecht; Van aver tot aver. Gids voor genealogisch onderzoek in de provincie Utrecht; Levens verhalen. Gids voor biografisch onderzoek in de provincie Utrecht; Doorploegen. Gids voor historisch onderzoek naar het boerenbedrijf in de provincie Utrecht.*

Holland

J.A.M.Y. Bos-Rops, ‘De kohieren van de gewestelijke belastingen in Holland’, *Holland*, 29 (1997) 18-36

D. Damsma en L. Noordegraaf, ‘Standen en klassen in een Zuidhollands dorp’, *Tijdschrift voor geschiedenis*, 3 (1977) 243-269

P.W. Klein, ‘De heffing van de 100e en 200e penning van het vermogen te Gouda, 1599-1722’, in: *Economisch-Historisch Jaarboek*, 31 (1976) 57-62

R. Liesker en W.J.M.F. Fritschy, *Gewestelijke financiën ten tijde van de Republiek der Verenigde Nederlanden. Deel IV: Holland (1572-1795)* (Den Haag 2004)

R.C.J. van Maanen, ‘Hollandse vermogensheffingen in de zeventiende en achttiende eeuw’, *Nederlands Archiefblad*, 91 (1984) 61-72

2.3 Archieven en collecties

Nationaal Archief

- Staten van Holland: kohieren.
- Staatsraad: volkstellingregisters 1807/1808 betreffende Utrecht.

Regionaal Historisch Centrum Noord-Holland

- Departementaal bestuur van de Zuiderzee 1811-1814: bezwaarschriften, rechtzaken, lijsten van hoogstaangeslagenen in de grotere gemeenten en in het departement.

Het Utrechts Archief

- Staten van Utrecht in de landsheerlijke tijd (-1580): kohieren.
- Staten van Utrecht 1580-1813: kohieren, resoluties, rechtspraak, ambtgeld (inv.nr. 492-c, lijst van meer dan 100 functies die onder de heffing vielen).
- Financiële instellingen (16de-18de eeuw) : kohieren, leningen aan de provincie, los- en lijfrenten.
- Leenregisters, 14de-18de eeuw.
- Onderprefecten en commissarissen van Utrecht en Amersfoort 1811-1816: kohieren, bezwaarschriften, hoogstaangeslagenen in de grotere gemeenten in het kwartier Utrecht.
- Provinciaal bestuur na 1813: bezwaarschriften.
- SA I (-1580): lijfrenteregisters, resoluties, leningen (inv.nrs. 623 (1493), 589-1492/1493, 589-1495/1496, 610-1468/1557) en 609 (1435). In inv.nr. 623 is de naam, het bedrag van de aanslag en doorgaans ook de buurt genoemd. Het blijkt dat de raden en schepenen tot de hoogstaangeslagenen behoren. Inv.nr. 589-1492/1493 is vooral een bevestigingsbron. In inv.nr. 589-1495/1496 worden tevens de wanbetalers en de personen die te weinig hadden bijdragen, genoemd. In inv.nr. 610 zijn de renteontvangers ingedeeld per beroep).
- SA II, III (1580-1813): kohieren, resoluties, transportregisters, bezwarenprocedures, bedelingsregisters, patentregisters, collateraal (II, inv.nr. 3249; III, inv.nrs. 274, 527), 50ste penning 1796 (III, inv.nr. 274), 8 en 25-jarige heffing 1798 (III, inv.nrs. 276-278), quotisatie van 3 miljoen 1808 (III, inv.nr. 831).
- Gemeentebesturen na 1813 van Utrecht, Vleuten-De Meern en Zuilen: kiezerslijsten, patentregisters, kohieren hoofdelijke omslag, kohieren schoolgeld.
- Bestuursarchieven van de gerechten binnen de latere gemeenten Zuilen en Vleuten-De Meern (17de-18de eeuw): resoluties, kohieren, lijfrenteregisters, leningen.

- Rechterlijke archieven van de gerechten binnen de latere gemeenten Zuilen en Vleuten-De Meern (17de-18de eeuw): transportregisters, bezwarenprocedures. De dorpsbesturen oefenden ook notariële functies uit en registreerden dus akten van boedelscheiding, boedelinventarissen, testamenten, akten van verkoop e.d.
- Ontvangers der successierechten (19de eeuw): memories van successie.
- Kadaster (19de-20ste eeuw): kadastrale registers. De minuutplans en de bijbehorende Oorspronkelijke Aanwijzende Tafels van 1832 van de volgende gemeenten zijn uitgegeven in de reeks Kadastrale atlas provincie Utrecht: Renswoude, Zeist, Leusden, Doorn, De Bilt, Utrecht, Harmelen, Rhenen, Nieuwegein, Vleuten-De Meern, Bunschoten, Amerongen, Amersfoort en Loenen. Woerden verschijnt in 2007.
- Notariële archieven (16de-20ste eeuw): akten van boedelscheiding, boedelinventarissen, testamenten, akten van verkoop.
- Kapittels (16de-18de eeuw): kohieren van heerlijkheden.
- Armbesturen (17de-20ste eeuw): bedelingsregisters.
- Families, huizen en heerlijkheden: kohieren, boekhoudingen.
- Beeldmateriaal: prekadastrale kaarten (kaartboeken en losse kaarten van het landbezit van families, kapittels, liefdadige instellingen e.d. uit de periode vóór de invoering van het kadaster in 1832).

Gemeente- en streekarchieven/-archivariaten

- Bestuursarchieven van de gerechten (17de-18de eeuw): resoluties, kohieren, lijfrenteregisters, leningen.
- Rechterlijke archieven van de gerechten (17de-18de eeuw): transportregisters, bezwarenprocedures. De dorpsbesturen oefenden ook notariële functies uit en registreerden dus akten van boedelscheiding, boedelinventarissen, testamenten, akten van verkoop e.d.
- Gemeentebesturen na 1813: kiezerslijsten, patentregisters, kohieren hoofdelijke omslag, kohieren schoolgeld.
- Notariële archieven (16de-20ste eeuw): akten van boedelscheiding, boedelinventarissen, testamenten, akten van verkoop.
- Armbesturen (17de-20ste eeuw): bedelingsregisters.
- Families: boekhoudingen.
- SA Rijnstreek: Hoogheemraadschap De Stichtse Rijnlanden (waaronder Lekdijk Bovendams, Lekdijk Benedendams, Groot-Waterschap van Woerden en talrijke polderarchieven): kohieren (17de-19de eeuw).
- Hoogheemraadschap Amstel, Gooi en Vecht te Amsterdam: kohieren (17de-19de eeuw).
- Archief Eemland; Waterschap Vallei en Eem: kohieren (17de-19de eeuw).
- GA Veenendaal: Veenraadschap der Gelderse en Stichtse Venen: kohieren (16de-18de eeuw).

Gezicht op Amersfoort uit het westen in de oogsttijd, 1776. Tekening door Pieter van Liender.

2.4 Bestuurlijke indeling

De grenzen van het gewest Utrecht ten tijde van de Republiek vallen niet samen met die van de huidige provincie Utrecht. Met name de westgrens met Holland had een ander verloop. Zie voor de wijzigingen *De archieven in Utrecht* (Alphen a/d Rijn 1985) 3-4.

Behalve de vijf steden en hun respectievelijke 'vrijheden' (het tot een stad behorende gebied buiten de omwalling) Utrecht, Amersfoort, Wijk bij Duurstede, Rhenen en Montfoort was het platteland ingedeeld in gerechten. Deze waren verdeeld over vier kwartieren: Eemland, Overkwartier, Nederkwartier en Land van Montfoort. Eemland is het noordoostelijke deel van het platteland, globaal het gebied ten oosten en noorden van de Utrechtse Heuvelrug. De grens tussen het Over- en Nederkwartier is ongeveer de denkbeeldige lijn Vianen-Utrecht-Laren.

Doorgaans zijn de verschillende belastingregisters opgemaakt per stad (inclusief de vrijheid) en per kwartier. Uitzondering hier-

op waren de stad Montfoort en het Land van Montfoort. Zij werden in de belastingadministratie dikwijls in één adem genoemd. Een gerecht wordt hierin nog wel eens met verschillende namen aangeduid. Ook worden twee of meer gerechten wel eens onder één noemer gebracht of - omgekeerd - wordt een gerecht wel eens in verschillende onderdelen opgesplitst en onder even zoveel namen opgevoerd (bijvoorbeeld 'Zeijster Oever', 'Neder Zeldert binnen de Westdijck' en 'Zelder die oude slage'). Verder wordt de naam van de (nieuwe) gerechtsheer wel eens toegevoegd (bijvoorbeeld Kockengen-Lockhorst). De dorpen Maartensdijk en De Bilt zult u bijvoorbeeld tevergeefs zoeken. Zij maakten deel uit van respectievelijk de gerechten Oostveen en Oostbroek.

Steden als Utrecht en Amersfoort waren administratief ingedeeld in wijken. Daarnaast bestonden er buurten met als voornaamste taak het onderhoud van bepaalde buurtwerken als trappen, brugjes en sluisjes.

Statenkamer van Utrecht, ca. 1665. Prent door G. Verhaer.

2.5 Inwonertal

	1580	1630	1750	1795
Utrecht	27.500	30.000	27.500	32.294
Amersfoort	5.500	6.500	8.000	8.584
Wijk bij Duurstede	1.500	2.500	1.400	1.480
Montfoort	1.000	1.250	1.200	1.316
Rhenen	1.500	1.500	1.500	1.630
<i>Steden totaal</i>	<i>37.000</i>	<i>41.750</i>	<i>39.600</i>	<i>45.304</i>
Eemland	6.000	6.200	6.900	9.325
Overkwartier	5.500	6.100	8.500	10.983
Nederkwartier	13.000	20.100	19.800	23.805
Land van Montfoort	1.000	1.350	1.050	1.630
Stichts Veenendaal	500	1.000	2.000	1.947
<i>Platteland totaal</i>	<i>26.000</i>	<i>34.750</i>	<i>38.250</i>	<i>47.600</i>
<i>Totaal</i>	<i>63.000</i>	<i>76.500</i>	<i>77.850</i>	<i>92.904</i>
<i>Percentage inwonertal van de Republiek</i>	<i>4,5%</i>	<i>4%</i>	<i>4%</i>	<i>4,5%</i>

Bron: R.N.J. Rommes, 'De bevolking', in: J. Aalbers, C. Dekker, red., *Geschiedenis van de provincie Utrecht*, Deel II *Van 1528 tot 1780* (Utrecht 1997) 171; J. de Vries en A. van der Woude, *Nederland 1500-1815. De eerste ronde van de moderne economische groei* (Amsterdam 2000) 74, 75

2.6 Oppervlaktematen

In de stad Utrecht en op het platteland werden doorgaans en soms bij benadering de hieronder genoemde oppervlaktematen gebruikt. De kleinere steden Amersfoort met Eemland, Wijk bij Duurstede, Rhenen en Montfoort hanteerden soms afwijkende maten. Lokaal kwamen er ook andere termen voor, zoals in Eemland de dammaat voor een akker van 3 morgen. In Abcoude kende men een morgen van 7 hont. Een morgen is verdeeld in 600 roeden. Het is het stuk land dat met een span ossen in één ochtend kon worden omgeploegd. De grootte daarvan was afhankelijk van de bodemsoort en dus was een morgen niet overal even groot. In de vroeger tot Holland behorende gerechten in het westen van de provincie werd de Rijnlandse morgen gebruikt. De hoeve was oorspronkelijk de ontginningseenheid van 16 morgen die kolonisten in de Middeleeuwen kregen toegewezen. In later tijd werd in sommige veendorpen, zoals Westbroek, ook wel met

hoeven van 40 morgen gerekend. Na de invoering van het metrische stelsel van maten en gewichten in 1820 bleven oude benamingen, zoals bunder, (vierkante) roede en (vierkante) el, nog enige tijd in zwang, maar wel in de nieuwe betekenis van hectare, are en centiare!

<i>Oude oppervlaktemaat</i>	<i>Vanaf</i>	<i>Oppervlakte</i>
<i>Utrecht</i>		
Morgen (Latijn: <i>iuger</i>)	<1629	> 0,848 ha
Morgen	>1629	0,828 ha.
Hoeve		> 16 morgen
Dagmaat, dammaat, ade of deimt		$\frac{2}{3}$ morgen
Hont		$\frac{1}{6}$ morgen
Roede van 10 landvoet	<1629	$\frac{1}{600}$ morgen (14,13 m ²)
Roede van 10 landvoet	>1629	$\frac{1}{600}$ morgen (13,80 m ²)
<i>Holland</i>		
Rijnlandse morgen		0,8516 ha
Gemet (Latijn: <i>mensura</i>)		$\frac{1}{2}$ Rijnlandse morgen
Hont		$\frac{1}{6}$ Rijnlandse morgen
Roede van 12 voet		$\frac{1}{600}$ Rijnlandse morgen (14,2 m ²)
Roede van 16 voet		25,23 m ²

Literatuur

- W.C.H. Staring, *De binnen- en buitenlandsche maten, gewichten en munten van vroeger en tegenwoordig, met hunne onderlinge vergelijkingen en herleidingen, benevens vele andere, dagelijks te pas komende opgaven en berekeningen* (Schoonhoven 1902^a)
- J.M. Verhoeff, *De oude Nederlandse maten en gewichten* (Amsterdam 1983)

2.7 Muntstelsel en koopkrachtvergelijking

In de Middeleeuwen waren talloze muntsoorten in omloop. Zo kende men rond 1400 in de Nederlanden wel 20 verschillende soorten guldens. Iedere landsheer en diverse steden hadden een eigen muntrecht. De meeste muntsoorten waren ook gangbaar in het Nedersticht, dat uiteraard ook zijn eigen munten had, zoals de Postulaatsgulden onder bisschop Rudolf van Diepholt (1423-1455). Nadat de hertogen van Bourgondië in de 15de eeuw Brabant, Holland, Zeeland, Henegouwen en Vlaanderen in bezit hadden gekregen, werd het mogelijk meer eenheid in de muntsoorten aan te brengen. De belangrijkste voorbeelden daarvan zijn de stuiver en de 'groot', waarbij een stuiver 2 groten waard was. Al gauw raakte de stuiver in de Nederlanden in omloop.

Voor grotere transacties werden andere muntsoorten gebruikt. Hun waarde was echter aan hevige schommelingen onderhevig en dit zorgde voor grote onzekerheid. Daarom werden stabiele munten als rekenmunt gebruikt. In het Nedersticht was dat veelal de 'keurvorstelijke' Rijnse gulden of goudgulden, waarvan de waarde overigens ook weer kon variëren.

In 1521 voerde Karel V de Carolusgulden in, waarvan de waarde vanaf 1526 20 stuivers of 40 groten bedroeg. Dit werd de nieuwe standaardmunt, hoewel in de praktijk ook nog lang gerekend werd met het Vlaamse pond van 240 groten (6 gulden) of het Brabantse pond van 160 groten (4 gulden). Na de machtsovername door Karel V in het Nedersticht (1528) verdrong de Carolusgulden hier de Rijnse gulden.

Voor de hierna volgende lijst van gangbare munten geldt dat er afhankelijk van tijd en plaats afwijkingen mogelijk zijn.

Arnoldusgulden	14 stuiver
Blank	6 duiten, $\frac{3}{4}$ stuiver
Brabantsen	$\frac{1}{8}$ stuiver
Braspenning	$1\frac{1}{4}$ stuiver
Daalder	30 stuiver
Duit	$\frac{1}{8}$ stuiver
Duitken	$\frac{1}{4}$ wit, $\frac{1}{48}$ stuiver
Dukaat goud	110 stuiver
Dukaat zilver	50 stuiver
Ducaton (of zilveren rijder)	60 stuiver
Florijn	28 stuiver
Gouden rijder	10-15 gld.

Goudgulden	28 stuiver
Groot	8 penningen (Hollands) c.q. 12 penningen (Vlaams) of 24 mijten; later $\frac{1}{2}$ stuiver
Hollandsen	$\frac{1}{16}$ stuiver
Karolusgulden	20 stuiver
Kromstaart	2 groten, 1 stuiver
Libra	Latijn voor pond
Mijt	$\frac{1}{48}$ stuiver
Muter	Zie duitken
Obool	$\frac{1}{2}$ penning
Oort	$\frac{1}{4}$ stuiver
Penning	$\frac{1}{240}$ pond; later $\frac{1}{16}$ stuiver
Philippusgulden	25 stuiver
Plak	Overijssel $\frac{1}{8}$ stuiver, Groningen $\frac{1}{6}$ stuiver; eind 16 ^{de} eeuw $\frac{1}{8}$ stuiver, duit
Pond	pond Vlaams (van 20 schellingen van 12 groten) = 6 gld.; pond Artesisch (van 20 stuivers van 12 penningen) = 1 gld.; pond Hollands (van 40 groten) = 1 gld.; pond Brabants (van 160 groten) = 4 gld.
Postulaatsgulden	14 stuiver
Rijksdaalder	Zie dukaat zilver
Rijnse gulden (of Keurvorsten gulden)	28 stuiver
Schelling	$\frac{1}{20}$ pond; schelling Vlaams van 12 groten = 6 stuiver; schelling Artesisch van 12 penningen = 1 stuiver; Republiek 6 stuiver
Solidus	Latijn voor schelling
Stoter	$2\frac{1}{2}$ stuiver
Stuiver	dubbele groot; $\frac{1}{20}$ (Karolus) gulden
Wit	$\frac{1}{12}$ stuiver

Koopkrachtvergelijking

Hoever een bepaald bedrag in een bepaald jaar in een ander jaar waard is, kan gemakkelijk worden gevonden via <http://www.iisg.nl/hpw/calculate.php>. Zo staat een bedrag van f 50,- in 1650 in koopkracht gelijk aan f 1.915,- of € 870,- in 2006.

Een kleine correctie voor Utrecht is op zijn plaats. Deze cijfers zijn gebaseerd op de situatie in Holland. Het loonpeil in Utrecht was altijd wat lager.

Periode	Dagloon in stuivers voor geschoolde bouwvakkers			Dagloon in stuivers voor een opperman		
	Utrecht	Woerden	Amsterdam	Utrecht	Woerden	Amsterdam
1460 - 1480	3	5		2	3	
1510 - 1525	4	7		2 ¹ / ₂ - 3	4	
1550 - 1554	6	8	7	3	4	5
1552 - 1573	6		7 - 10	3 - 3 ¹ / ₂		5 - 8
1581 - 1589	10		12 - 16	7		9 - 12
1594 - 1598	12 - 15			9		
1770 - 1775				<19		21

Koperen duit van
de stad Utrecht, na 1523.

Zilveren stuiver van
de stad Utrecht, na 1579.

Literatuur

H.E. van Gelder, *De Nederlandse munten* (Utrecht/Antwerpen 1972⁵)

W.L. Korthals Altes, *De geschiedenis van de gulden. Van pond Hollands tot euro* (Amsterdam 2001)

Zie voor tabellen met daglonen per plaats, gespecificeerd voor geschoolde en ongeschoolde ambachtslieden:

P.D. 't Hart, *De stad Utrecht en haar inwoners. Een studie naar samenhangen tussen sociaal-economische ontwikkelingen en de demografische geschiedenis van de stad 1771-1825* (Utrecht 1983) 223

H.P.H. Nusteling, *Welvaart en werkgelegenheid in Amsterdam 1540-1860* (Amsterdam/Dieren 1985) 252-259

P.H.M.G. Offermans, *Arbeid en levensstandaard in Nijmegen* (1550-1600) (Zutphen 1972) 203

Jan de Vries, 'The labour market', in: K. Davids en L. Noordegraaf, red., *The Dutch economy in the Golden Age. Nine studies* (Amsterdam 1993) 70-71

Verordening van de Staten van Utrecht met een 'nadere en laeste waarschouwinge' aan de belastingplichtigen om het oudschildgeld over 1669 en 1671 tijdig te betalen, omdat anders alsnog een aanslag volgt voor de kwijtgescholden bedragen over andere jaren.

3 Organisatie

... Rakende de uytsetting en collectatie van Staten penningen...

3.1 Algemeen

De structuur van het belastingstelsel in Utrecht hangt samen met het financiële bestel van de Republiek als geheel. De inkomsten waartoe gewestelijke statenvergaderingen besloten, waren immers niet alleen bestemd voor de eigen provinciale, zogenoemde 'particuliere' lasten, maar ook voor de zogenoemde 'generale' lasten, die voortvloeiden uit de defensiebehoeften van de Republiek.

Het was de bedoeling deze generale lasten uit uniform geheven 'generale' middelen' te bestrijden. Die generale middelen waren over het algemeen accijnzen (indirecte belastingen op goederen). Tot een uniforme heffing is het tot 1806 echter niet gekomen. Onder de naam 'gemene middelen' verstaat men niet de generaliteitsbelastingen - want dat waren alleen de 'convooien en licenten' (de in- en uitvoerrechten) - maar reguliere heffingen van afzonderlijke gewesten ter bekostiging van de afdracht aan de Unie. Voor de defensiebehoeften stelden de Raad van State en de stadhouder(s) een 'generale petitie' (algemeen verzoek) met de daarbij behorende 'staat (c.q. staten) van oorlog' samen, waarop de te verrichten uitgaven volgens de door de Staten-Generaal vastgestelde 'quoten' over de provincies werden verdeeld. Van 1616 tot 1792 was de verdeling per *f* 100,- als volgt:

Provincie	Guldens	Stuivers	Penningen
Gelderland	5	12	33
Holland	58	6	2 ¹ / ₄
Zeeland	9	3	8
Utrecht ¹	5	16	7 ¹ / ₂
Friesland	11	13	2 ³ / ₄
Overijssel	3	11	5
Stad en Lande	5	16	7 ¹ / ₂

¹ In 1792 werd dit teruggebracht tot *f* 5-4-10.

Bron: H. Zwitser, *De militie van den staat' Het leger van de Republiek der Verenigde Nederlanden* (Amsterdam 1991) 71.

In de 17de en 18de eeuw woonde ruim 4 procent van de bevolking van de Republiek in de provincie Utrecht terwijl de quote van de provincie 5,825 procent bedroeg. Utrecht werd dus, in tegenstelling tot bijvoorbeeld Overijssel, hoger aangeslagen dan op grond van het inwonertal verwacht kon worden.

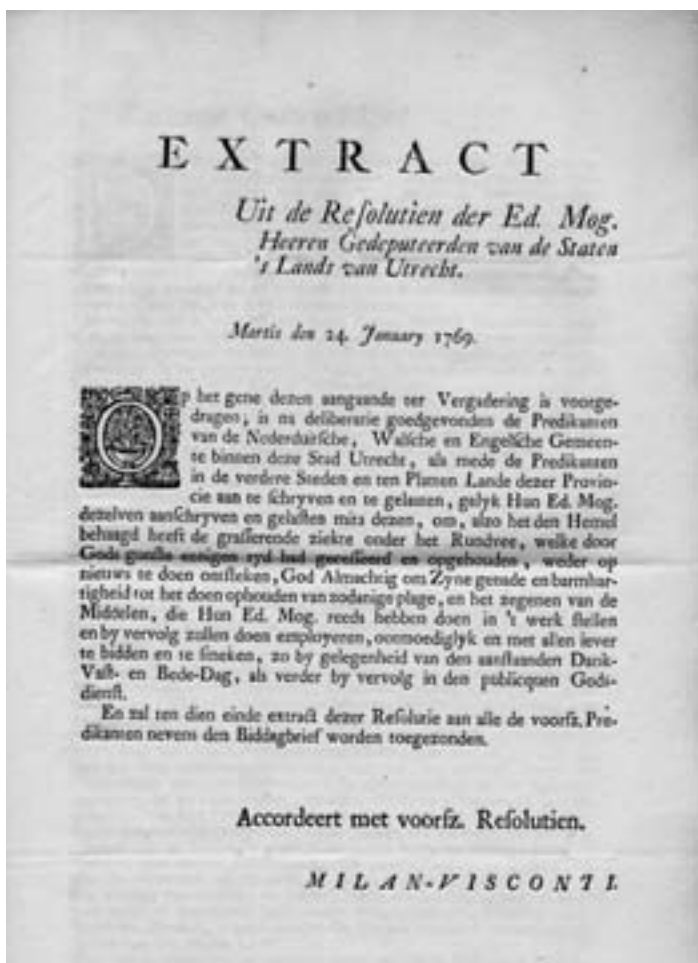
3.2 Tarieven

De kosten van de Unie werden via een verdeelsleutel over de verschillende gewesten omgeslagen. Dat gebeurde ook binnen ieder gewest over de verschillende kwartieren, steden en dorpen, de zogenoemde repartitie. Hoe deze verdeelsleutel precies tot stand kwam, is niet bekend. Vermoedelijk baseerde men zich op eerdere heffingen en op de (soms beperkte) kennis die er was over het aantal huizen en haardsteden. Zo lijkt een extra heffing over de steden rond 1600 zeer goed overeen te komen met de bevolkingsaantallen destijds. Per inwoner moest in alle steden ongeveer *f* 1,- worden betaald. De relatieve bedragen werden in de loop van de tijd wel aangepast. Zo hoefde Wijk bij Duurstede, waar het economisch en demografisch slecht ging, in de loop van de 17de eeuw naar verhouding minder op te brengen.

Vervolgens stelde het plaatselijk bestuur op basis van richtlijnen van de Staten de omslag over de belastingplichtigen vast. Deze konden bezwaar aantekenen tegen de aanslag, in eerste instantie bij het plaatselijk bestuur, en in tweede instantie bij Gedeputeerde Staten.

Het was mogelijk dat de aanslagen voor vergelijkbare huizen of percelen land in verschillende gerechten uiteenliepen. In 1775 werd een 'bouwhuis' (boerderij) in Kamerik aangeslagen voor *f* 15,- een in Achttienhoven voor *f* 6,- en andere voor tussenliggende bedragen.

De aanslag werd opgelegd aan de eigenaar, aan de gebruiker of aan beiden, in dat laatste geval ieder de helft of een andere verdeling. Aanslagen voor de eigenaar werden soms uit praktische overwegingen door de pachter/huurder betaald en die werden daarvoor gecompenseerd via een korting op de pacht/huur. In zo'n geval kunnen registers een onjuist beeld geven.

Oproep van Gedeputeerde Staten tot een biddag in verband met het weer de kop opsteken van de veepest, 1769.

Houdt u er wel rekening mee dat u verschillende bedragen moet optellen wanneer een belastingplichtige zijn aanslag in verschillende termijnen betaalt.

Voor zover inwonend personeel werd aangeslagen, was dit doorgaans voor rekening van de hoofdbewoner. Maar niet altijd. Zo betaalden verscheidene dienstboden en -knechten in 1793 de honderdste penning (1 procent) op het vermogen.

U kunt er niet voetstoots van uitgaan dat een huis dat in een register van een bepaald jaar is vermeld er toen ook werkelijk stond. Ook na afbraak kon een huis (in casu een erf) nog jaren lang in het huisgeld worden aangeslagen. In het uitzonderlijke geval dat de aanslag voor een bepaald huis in een volgend kohier ineens hoger is, zal waarschijnlijk sprake zijn van een ingrijpende verbouwing of herbouw. Dat laatste gebeurde in de 18de eeuw overigens zelden. Er werden toen regelingen opgesteld waarbij nieuw gebouwde huizen, boerderijen en werkplaatsen op het platteland langdurig werden vrijgesteld van de betaling van huis- en haardstedengeld. Volgens de regeling van 1764 gold deze vrijstelling voor liefst 75 jaar.

Soms zijn er verschillen tussen de aanslag en het werkelijk betaalde bedrag. Dit verschil kan worden verklaard doordat Gedeputeerde Staten in een later stadium een verzoekschrift om 'remissie' (afslag of korting) of vrijstelling inwilligden. Dit was bijvoorbeeld mogelijk wanneer iemand zijn onvermogenheid kon aantonen, de aanslag betrekking had op ontgonnen of ingepolderde landen waarvoor hoge kosten waren gemaakt, sprake was van nieuwbouw of grootscheepse verbouw van het betreffende huis, grote schade was geleden ten gevolge van oorlogsgeweld, overstromingen, veepest e.d., of wanneer afkomst, status en beroep een uitzondering rechtvaardigden. Tot deze laatste categorie konden bijvoorbeeld behoren gevluchte hugenoten, nieuw gevestigde ondernemers die belangrijk waren voor de werkgelegenheid, professoren, predikanten en militairen. Dit soort bepalingen kunt u meestal wel in de verordeningen terugvinden. Zo wordt voor de heffing van het haardstedengeld in 1606 bepaald dat 'burgers, met veel kinderen ende andere lasten beswaart zijnde, ende welkers goed geen duysent gulden waardig en is, van dit schoorsteengeld vrij ende gequiteert sullen zijn ende blijven'.

Soms worden de vrijgestelden wel in de registers genoteerd, maar met de aantekening 'vrijgesteld', al dan niet met de reden. Opmerkelijk is dat honderden Utrechtse in 1793 bijdroegen aan de honderdste penning, hoewel ze waren vrijgesteld. Speelde hun vaderlandsliefde op, voelden ze zich in hun eergevoel aangetast of werden ze gewoon onder druk gezet? Bij de liberale gifte in 1747 vinden we ook al een aantekening dat er 'uiterst bereidwillig, doorgaans blijmoedig' wordt betaald. Maar in het algemeen zal de afkeer van het betalen van belasting even groot zijn geweest als tegenwoordig. Leest u maar eens het *Request van enige borgers der stad Utrecht tot opheffing van de tiende verhoging op de haardsteden, enkelde en dubbele huisgelden* uit 1782.

Geldkist van de stad Utrecht, ca. 1625.

Weest u voorzichtig met conclusies over stijging of daling van de belastingdruk in een bepaalde periode. Daarvoor hebt u ook gegevens nodig over de stijging of daling van lonen en prijzen, of wel van de koopkracht, en de druk van die andere categorie belastingen: de accijnzen. Bovendien kon de belastingdruk ten gevolge van het repartitiestelsel lokaal zeer hoog worden als minder inwoners samen dezelfde som moesten opbrengen. Zo gingen tijdens de Franse bezetting door brand of verwoesting vele huizen en boerderijen verloren, terwijl in 1702 in Eemnes tal van huizen een zware storm niet overleefden. Behalve door plotseling rampspoed kon een teruglopende lokale heffingsbasis ontstaan door een geleidelijke bevolkingsafname of door verarming. In de veendorpen in de 18de eeuw nam door de vervening het areaal landbouwgrond af en ontstonden grote waterplassen. Nadat het veen was weggebaggerd, viel er voor de plaatselijke bevolking weinig meer te verdienen en trokken veel mensen weg. Omdat nog wel de vaste quote moest worden afgedragen aan de provincie ontstonden problemen en moest om een verlaging worden gevraagd.

De problemen drukten vooral zwaar op de plaatselijke gadermeester of belastinginnehmer, die persoonlijk borg stond voor de afdracht aan de provincie. Zo werd de schout van Zegveld in 1716 door de belastinginnehmer van de Staten van Utrecht bedreigd met gijzeling vanwege de achterstand in de afdracht van de lokale belastingen. De schout bedreigde op zijn beurt de schepenen van Zegveld met executie van hun bezittingen, omdat zij verantwoordelijk waren voor de inning.

Wanneer een belastingplichtige niet in staat was om te betalen, ontstonden achterstanden bij de inning. In de archieven zijn talloze zogenoemde 'restantenlijsten' te vinden van personen met betalingsachterstanden. Soms werden voor het Hof van Utrecht of voor Gedeputeerde Staten procedures gestart tegen onwillige of onvermogen burgers. Het resultaat daarvan kon zijn dat beslag werd gelegd op goederen. Vooral in slechte tijden was het aantal executieverkopen groot. Een deel van de onteigende onroerende goederen werd toegevoegd aan de domeinlanden van de provincie, zoals gebeurde met vier hofsteden in Zegveld in 1717. Uit een resolutie van Gedeputeerde Staten uit 1738 blijkt dat de schouten en secretarissen van de plattelandsgerechten opgave moesten doen van de verlaten of onteigende landerijen.

Overstroming van de Lek bij Veenendaal, 1855. Uitsnede uit een houtgravure door L.Ed. Taurel.

3.3 Inning

De belastinginning kon in de provincie Utrecht ten tijde van de Republiek vijf vormen aannemen:

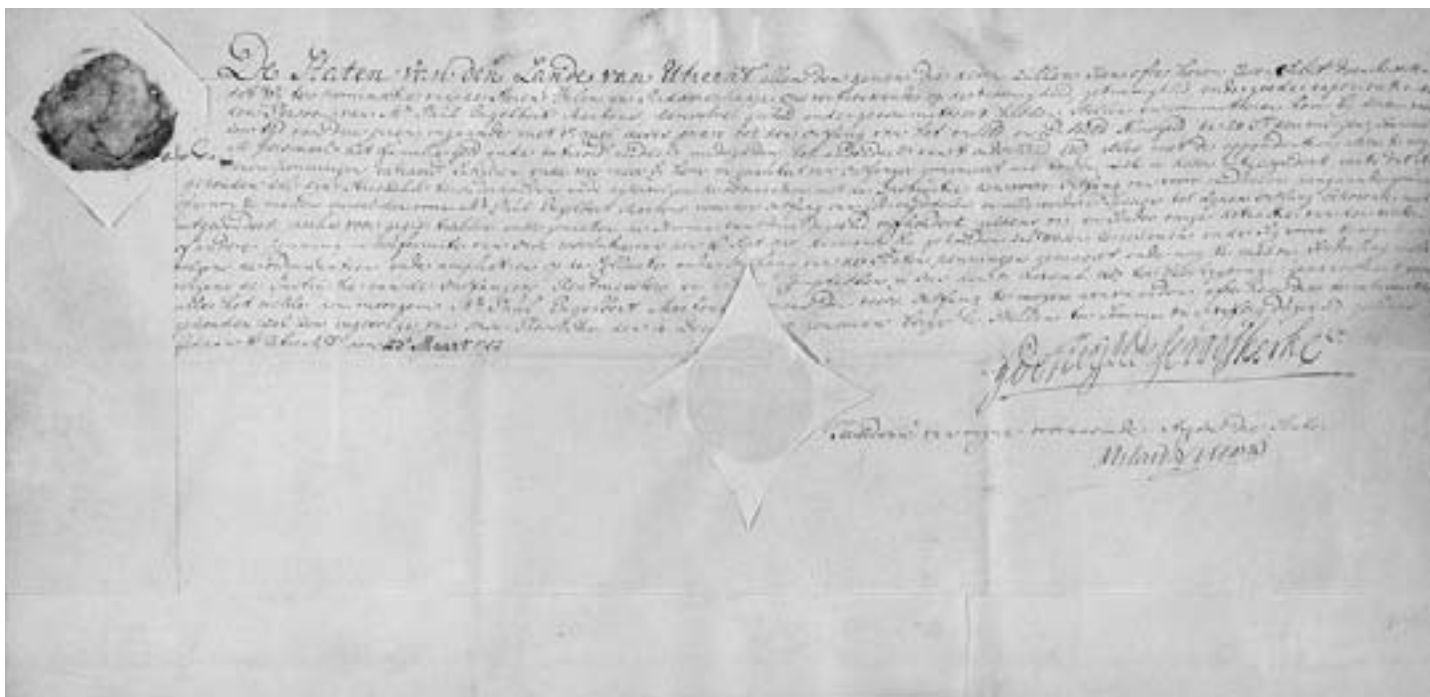
- Verpachting
- Collecte
- Admodiatie
- Redemptie
- Hoofdelijke omslag

Verpachting aan particuliere ondernemers was tot het midden van de 18de eeuw het meest gangbaar als het ging om de generale middelen (accijnzen). Zij betaalden een som geld ineens aan de provincie en zorgden zelf voor de inning. Hierbij vonden tal van onregelmatigheden plaats. De verpachting van de generale middelen vond voor Eemland plaats in Amersfoort en voor de rest van de provincie in ieder geval tot 1750 in de stad Utrecht. De

pachtersoproeren in Amersfoort en Utrecht in 1748 leidden tot het (tijdelijk) afschaffen van de generale middelen en de verpachting. Een 'hoofdelijke taxatie' per huishouden, geen accijnzen maar een directe belasting, zou de generale middelen moeten vervangen. Toen de opbrengsten daarvan al snel tegenvielen, werden de generale middelen in ere hersteld.

Onder collecte verstaat men de inning door belastinggaarders ('uitmaanders') in opdracht van het plaatselijk bestuur, doorgaans van de generale middelen in de steden. Na de pachtersoproeren van 1748 werd dit regel, maar het gebeurde daarvoor ook wel wanneer op de veiling van de verpachting te weinig was geboeden.

Admodiatie hield in dat aan de steden en dorpen de afkoop van een of meer provinciale belastingen voor een afgesproken bedrag werd toegestaan. De inning werd dan aan de plaatselijke besturen overgelaten. Zo was men dan wederzijds van de administratieve rompslomp af.

Akte van aanstelling van Paul Engelbert Martens tot provinciaal ontvanger van 'het ene deel der generale middelen', 1752.

Uithangbord van een belastingkantoor voor de verkoop van tabak in Utrecht, ca. 1812.

Bij redemptie werd een belasting jaarlijks afgekocht voor hetzelfde vaste bedrag. Dit gebeurde bijvoorbeeld bij de belasting op de inkomsten uit tienden.

De hoofdelijke omslag werd geheven bij 'aanschrijving en omslag', zoals bij de plaatselijke belastingen.

De belastinginkomsten werden beheerd door verschillende provinciale ontvangkantoren, zoals die van het oudschildgeld, het consumptiegeld en de quotisatie, het huisgeld en de veertigste penning. Door de vele belastingen bleef er tussen de ontvangers

van de grote kantoren verwarring bestaan over de vraag welk kantoor nu welke belastingen inde. In 1750 werd daarom 'tot wegneming van alle swijmeling omtrent de repartieering van 's Lands middelen' een lijst opgesteld van de verdeling van de belastingen over de verschillende kantoren.

Rechtspraak

Individuele belastingplichtigen hadden het recht bij Gedeputeerde Staten bezwaar aan te tekenen, zowel tegen de aanslag zelf als tegen de hoogte ervan. Daarom was in de aantekening van goed-

keuring door Gedeputeerde Staten van de belastingregisters ook vermeld 'behoudens ieders goed recht'. Zo vond Gerardt Dirksz Ruijven uit Mastwijk rond 1650 dat hij teveel lokale belasting moest betalen, onder andere voor een reeds lang afgebroken hofstede. Zijn dossier is bewaard gebleven (Archief dorpsgerecht Linschoten en Mastwijk, inv.nr. 225).

Daarnaast oefenden Gedeputeerde Staten sinds 1583 de rechtspraak inzake overtreding van de belastingwetten uit. In de meeste gevallen ging het dan om ambtsmisdrijven van belastingambtenaren, daadwerkelijk verzet van belastingplichtigen tegen de invordering, smokkelhandel en fraude. Tevoren was het Hof van Utrecht hiermee belast. Er was beroep mogelijk op de Staten. Na de invoering van de Franse rechterlijke organisatie per 1 maart 1811 behielden Gedeputeerde Staten alleen hun rechtsmacht inzake de directe belastingen.

3.4 Soorten belastingen

De verschillende belastingen - u komt ook de termen 'middelen', 'imposities' en 'ongelden' tegen - kunnen globaal als volgt worden ingedeeld:

- Directe of 'beschreven' belastingen (op aanslag te betalen heffingen op inkomsten en onroerende en roerende bezittingen), zoals grondbelasting, huisgeld en inkomsten- en vermogensbelasting.
- Indirecte of 'onbeschreven' belastingen (verdisconteerd in de prijzen en af te dragen door de leverancier), zoals accijnzen (of imposten) op primaire levensbehoeften als vlees, brood en bier.
- Retributies (heffingen voor het gebruik van publieke faciliteiten), zoals leges, brug-, sluis-, markt-, haven-, tol-, waag- en ijk-geld.
- Waterschapslasten (afhankelijk van de omvang van iemands grondbezit, doorgaans geheven door waterschappen), zoals dijk-, polder- en molengeld
- Gedwongen leningen (opgelegd aan de rijken, met als sanctie invoering van een belasting). Dit gebeurde vooral in de 15de en 16de eeuw.
- Overige, zoals incidentele lokale heffingen voor de aanleg of het herstel van een brug of de kerktoren; tijnzen (grondrenten); belasting op tienden (van oorsprong kerkelijke belastingen op de opbrengst van het land); ambtgeld (belasting op de uitoefening van een openbaar, bezoldigd ambt) e.d.

Naam	Bedrag
Subt. Sergeant Wierborgh	10
art 3. jaar	30
Subt. de Brouwerij	20
art 3. jaar	04
Subt. van de Buisse	4
art 2. jaar	0
Subt. Sergeant	0
art 2. jaar	10

Register van het huisgeld betreffende de wijk Handvoetboog van de stad Utrecht, ca. 1690.

Daarnaast wordt onderscheid gemaakt tussen reële en personele belastingen, die respectievelijk worden geheven op bepaalde concrete goederen en op iemands totale vermogen, en tussen quotitie en repartitie, waarbij respectievelijk de belastingvoet vast-

staat (bijvoorbeeld bij huis- en morgengeld) en de opbrengst (bijvoorbeeld bij de quotisatie van 3 miljoen).

Opcenten of opstuivers zijn percentages van bestaande belastingen, geheven voor een speciaal doel of ten gunste van een ander overheidsorgaan.

In principe werden alle eigenaren of gebruikers aangeslagen in de volgende belastingen en was de hoogte van de aanslag afhankelijk van inkomen of eigendom en bezit:

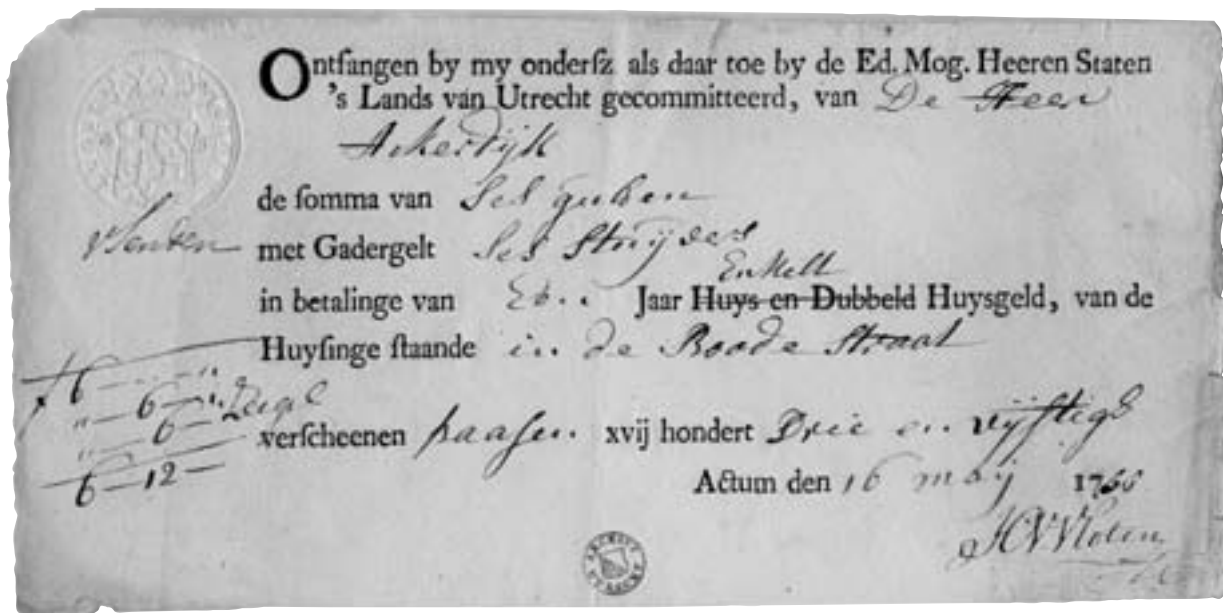
Morgengeld (1303)

In de 13de eeuw werd in de provincie Utrecht voor het eerst een bede gehouden, oorspronkelijk een vrijwillige en later een vaste jaarlijkse of meermalen 's jaars opgelegde grondbelasting. Deze werd in de steden omgeslagen, op het platteland ging dat willekeuriger. Omdat er steeds meer vrijstellingen werden verleend en de tarieven waren gefixeerd, gingen de opbrengsten achteruit. Zo verscheen het morgengeld, eveneens een belasting op grond,

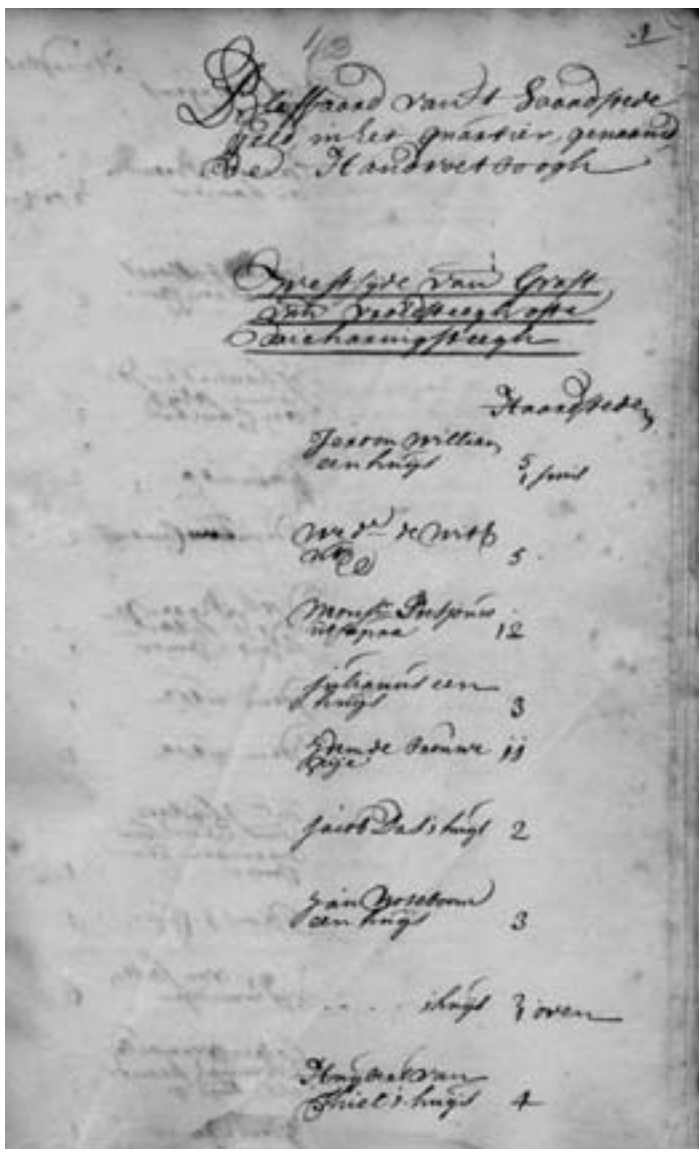
maar afhankelijk van de toestemming van de Staten. Dit werd later ook vastgelegd in de Stichtse landbrief van 1375. In 1303 vond in de stad Utrecht de eerste heffing plaats. Deze werd pas herhaald in 1355, 1375 en 1498. Daarna was sprake van regelmatige en van 1512-1528 vrijwel jaarlijkse heffingen. De lasten waren aanvankelijk verdeeld over eigenaar en pachter, later was de aanslag geheel voor rekening van de pachter.

Huisgeld (1375)

Het huisgeld werd voor het eerst in 1375 geheven en daarna waarschijnlijk pas weer in 1498 en vervolgens 1511. Het was een heffing op alle opstallen, huizen zowel als schuren. In 1623 werd het huisgeld verdubbeld en wordt het in de bronnen sindsdien wel aangeduid als het dubbel huisgeld. Onder de Republiek bleven de oude registers uit de tijd van het bisdom 'waarvan de oorsprong in het duister lag' van kracht. Het dubbel huisgeld werd in 1652 met een derde verminderd. De tarieven voor huis- en haardstedengeld waren verschillend voor stad en platteland. Boven-

Kwitantie wegens de betaling van het huisgeld van een huis in de Boothstraat in Utrecht, 1753.

Register van het haardstedengeld betreffende de wijk Handvoetboog van de stad Utrecht, 1715.

dien gold op het platteland in ieder gerecht een ander tarief voor zowel het huis- als het haardstedengeld. De tarieven voor boerderijen konden uiteenlopen van f 14,- tot f 76,-. Daglonershuisjes werden aangeslagen voor hooguit enkele guldens, terwijl voor adellijke huizen een aanslag van meer dan f 100,- kon worden verwacht.

Oudschildgeld (1539)

Het in 1539 ingevoerde oudschildgeld was een belasting op grondbezit. Het oudschildgeld werd geheven over iedere morgen. Voor ieder gerecht op het platteland en de vrijheden van de kleine steden gold een eigen tarief. Binnen de vrijheid van Utrecht golden ook verschillende tarieven. In de tweede helft van de 18de eeuw varieerden die tussen f 1-1-0 (Leersum) en f 8-7-0 (Lauwerrecht) per morgen. In 1580 werd het oudschildgeld verdubbeld, vandaar de term dubbel oudschildgeld. Daarnaast was er zo nu en dan sprake van regelmatige verhogingen met 'opstuivers'.

Haardstedengeld (1606)

In 1577 werd voor de steden een schoorsteen- of haardstedengeld ingesteld. Iedere stad werd aangeslagen voor een bepaald aantal schoorstenen en ovens. De heffing was eenmalig en bedoeld voor het afkopen van Duitse huursoldaten die nog soldij tegoed hadden. Voor iedere schoorsteen werd f 1,- gerekend, waarvoor de eigenaar garant stond. Wel mocht hij de helft door zijn eventuele huurder laten betalen, tenzij deze te arm was.

Het haardstedengeld werd in 1606 als vaste belasting ingevoerd. Er gold toen een tarief van 30 stuivers per schoorsteen van een particulier en het dubbele voor bedrijven. Dit onderscheid is in 1665 opgeheven. Onvermogende burgers konden worden ontzien ten koste van de 'rijke huysen'. Vanaf 1665 moesten de huurders die daartoe in staat waren de helft betalen. In 1695 werd het haardstedengeld verdubbeld en wordt het in de bronnen sindsdien wel aangeduid als het dubbel haardstedengeld. Omdat de aantallen schoorstenen per kasteel, huis en boerderij konden verschillen, varieerde ook de aanslag. Soms werd gemakshalve een vast aantal aangehouden, zoals in Papendorp voor de boerderijen drie haardsteden en één oven.

Paardengeld (1640)

Sedert 1640 kende de provincie een belasting op koetsen, karossen en andere 'speelwagens'. In 1668 werden de paarden 'van plaisier' aangeslagen voor f 16,-.

Dienstbodengeld (1640)

Het in 1640 ingevoerde dienstbodengeld (ook wel herengeld genoemd) behoefde niet betaald te worden voor dienstboden jonger dan 12 of ouder dan 60 jaar. Lange tijd was f 6,- het vaste bedrag. Deze belasting geeft een duidelijke indicatie van iemands getoonde welstand.

Franse tax (1674)

In het rampjaar 1672 leed de provincie ernstig onder de bezetting door Franse troepen. Deze bezetting kostte de provincie naar schatting 1,5 miljoen gulden. Gewone belastingopbrengsten, zoals het haardstedengeld, werden door de Franse intendant gevorderd en de bevolking moest veel extra heffingen betalen. Bij de aftocht van de Franse troepen in november 1673 werd de provincie bovendien nog een brandschatting van f 450.000,- opgelegd in ruil waarvoor werd afgezien van plunderingen en vernielingen. Om deze som te

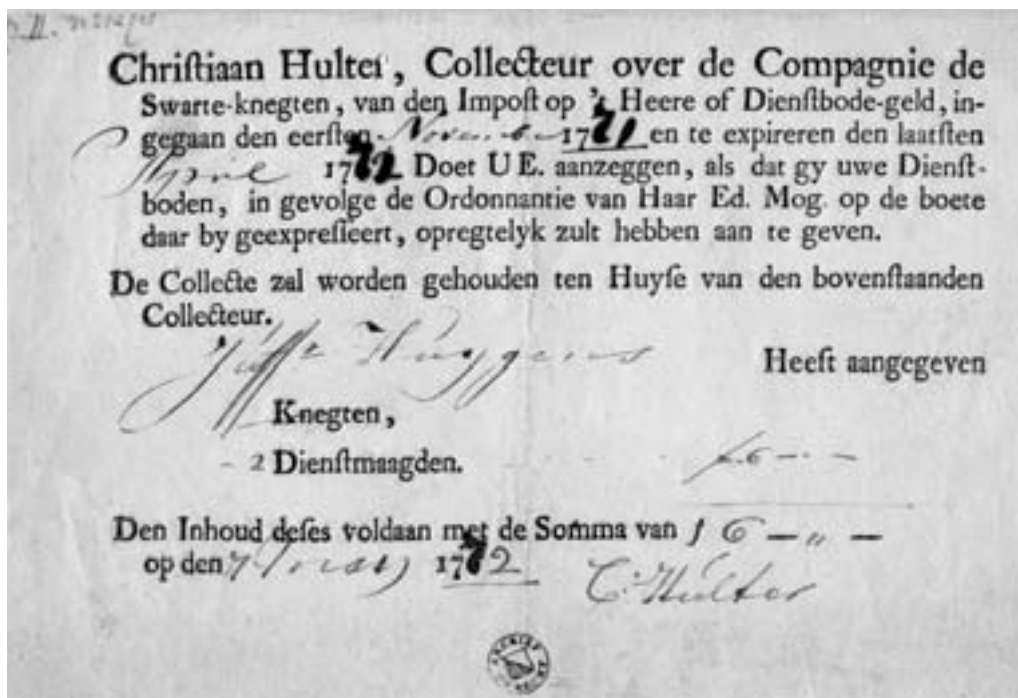
bekostigen werd een belasting op kapitaal ingesteld, met een aanslag van aanvankelijk 10 stuivers op f 100,- (0,5 procent).

Familiegeld (1675)

In 1675 stelden de Staten van Utrecht het familiegeld in. Aangeslagen werden al diegenen die 'een ordentelijk bestaan en onderhoud' hadden. Er werd een onderverdeling gemaakt in negen belastingklassen, waarvan de hoogste f 150,- was en de laagste f 6-5. Lagere aanslagen waren mogelijk, evenals vrijstelling wegens armoede.

Boomgaardgeld (1676)

In 1676 werd een belasting ingevoerd 'betreffende de tien stuyvers op elcke mergen; mitsgaders den impost op de boomgaarden, en besaayde, wey-, hooy-, en hennip- en tabakslanden'. Deze belasting gold als opvolger van een heffing van 10 stuivers per

Kwitantie wegens de betaling van het dienstbodengeld, 1762.

morgen uit 1674 die was ingevoerd in verband met de Franse brandschatting. Aanvankelijk golden er verschillende tarieven voor verschillende soorten landbouwgronden. Vanaf 1686 werden alleen boomgaarden, tabaksklanten en vlas- en hennepklanten nog belast.

Liberale gift (1747)

Tot de eenmalige heffing in de vorm van een liberale gift van 2 procent van het vermogen werd in 1747 besloten na de Franse inval in de Zuidelijke Nederlanden.

Hoofdgeld/consumptiegeld (1748)

Na het pachtersoproer van 1748 is er eenmalig een hoofdgeld geheven. Er waren verschillende klassen, zoals 'welgestelde burgers die geen wijn drinken' (f 14,- tot f 16,-), 'welgestelde bazen die hunne knechts bier geven' (f 14,- tot f 20,-), 'burgers die wijn drinken' (f 16,- tot f 25,-) en '[burgers] die daarboven paarden houden' (f 25,- tot f 50,-). Na de tegenvallende opbrengsten in 1748 werd besloten een aantal van de voorheen verpachte belastingen samen te brengen onder de noemer van het aloude consumptiegeld. Het ging om producten als gemaal, boter, koffie, turf en zeep, waarvan het gebruik per huishouden werd geschat en verwerkt tot een billijke heffing. Een probleem daarbij vormden de talrijke grote en kleine bedrijven die de producten voor hun bedrijfsvoering gebruikten.

Contributie van 1½ procent (1753)

In 1753 werd een heffing uitgeschreven van 1½ pct. van het jaarlijkse inkomen boven f 400. De inkomsten werden gebruikt voor de betaling van oorlogskosten en de pensioenen van officieren, en vanwege het tekort dat was ontstaan door de vele kortingen voor getroffen door de veepest en de overstromingen. In 1754 werd de heffing herhaald.

Honderdste penning (1793)

De honderdste penning (1 procent) op het vermogen werd in 1793 geheven, opnieuw in verband met de inval van de Fransen in de Zuidelijke Nederlanden. In de registers van Utrecht en Amersfoort zijn de namen, adressen (globaal) en beroepen van de belastingplichtigen en een deel van de onvermogens vermeld. De bedragen ontbreken. Van de plattelandsgerechten zijn ook diverse overzichten bewaard gebleven met onder meer gegevens over het beroep en het aantal dienstboden. In oktober 1794 werd een tweede heffing aangekondigd, maar deze is nooit uitgevoerd.

Vijftigste penning, (1796)

Een als gedwongen lening gepresenteerde vermogensheffing van 2 procent uit 1796.

8- en 25-jarige heffing (1798, 1802)

De 25-jarige heffing van 3 procent op het inkomen werd ingevoerd in 1798, de 8-jarige heffing van ½ procent over de bezittingen en 2 procent over het inkomen in 1802.

Quotisatie van 3 miljoen (1808)

Deze belasting moest per hoofd van de bevolking f 1-10 opbrengen en was gebaseerd op inkomen, vermogen en getoonde welstand.

Plaatselijke belastingen

De belangrijkste vaste plaatselijke belastingen (op het platteland dorpslasten genoemd) die werden omgeslagen naar draagkracht waren het straatgeld, het brandemmergeld en het klepgeld. Uit de opbrengst van het klepgeld werden de kosten van de nachtelijke bewaking door de zogenoemde kleppers (nachtwachten) betaald. Daarnaast waren er incidentele omslagen voor bijvoorbeeld het herstel van de kerk of de aanleg van een brug.

Er zijn van enkele gemeenten Volkstellingregisters van 1807-1808 bewaard gebleven met individuele belastinggegevens.

Daarnaast werden sommige groepen of personen - doorgaans de meer vermogenden - aangeslagen in de volgende belastingen en was de hoogte van de aanslag afhankelijk van inkomen of eigendom en bezit:

Hoorngeld (1579)

Deze belasting op 'melkbeesten' werd in 1579 ingevoerd samen met het zoutgeld, een heffing op geslachte dieren. Beide belastingen werden tot 1748 doorgaans samen verpacht en in de verordeningen ook samen genoemd. Het hoorngeld werd geheven van dieren die geweid werden. Daarbij werd onderscheid gemaakt tussen dieren van drie jaar en ouder enerzijds en tweejarige dieren anderzijds, waarvoor meestal half geld moest worden betaald. Het jongvee was vrijgesteld. Ook werd half geld gevraagd voor runderen die op de zandgronden op de heide of langs de wegen werden geweid, bijvoorbeeld in Amerongen en Leersum. Vooral uit de 18de eeuw zijn lokale registers bewaard gebleven, waarin werd vermeld hoeveel volwassen runderen iemand had.

Overdrachtsbelastingen (1591)

De belasting op de overdracht van onroerende goederen bij verkoop of vererving in de niet-rechte lijn (collaterale successie) werd in 1591 ingevoerd.

Overdrachten bij vererving in de rechte lijn waren tot 1878 niet belast. De belasting gold ook voor bezittingen die in provincies lagen waar deze belasting niet werd geheven. Effecten 'op de generaliteit, O. en W.I. Compagnie &c. &c. en in vreemde fondsen'

en 'provens en praebenden in de vijf Capittelen' vielen expliciet eveneens onder deze belasting. In 1744 werd de vijftigste penning ingevoerd op de verkoopwaarde van meubilair, vee, tielden, gras, korengewassen, aardvruchten, bomen en hout. Juwelen, goud en zilver waren hiervan vrijgesteld. De betrouwbaarheid van de opgaven voor de collaterale successie lijkt erg groot vanwege een stringent toezicht, zware straffen en een grote sociale controle.

	1591	1628	1688	1735	1744	1744
Successie	40 ^{ste} penning	30 ^{ste} penning	20 ^{ste} penning	40 ^{ste} penning	Verhoging met 1,5%	
Verkoop onroerend goed, effecten en prebenden	40 ^{ste} penning	40 ^{ste} penning	40 ^{ste} penning	40 ^{ste} penning	Geen verhoging	
Roerend goed (meubilair, vee, landbouwproducten)						50 ^{ste} penning

Honderdste penning op de officiën (recht der domeinen) (1629)

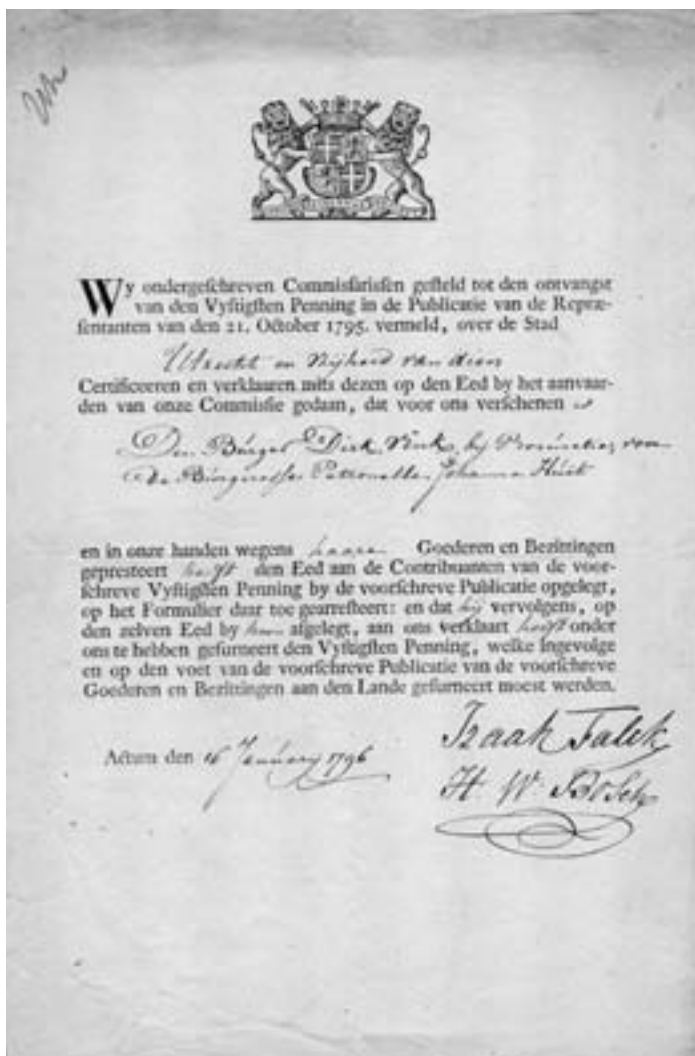
Deze belasting moest worden betaald bij de aanvaarding van een publieke of militaire functie en gold ook voor kerkelijke prebendarissen, functionarissen bij waterschappen, admiraliteiten, de VOC en de WIC. De aanslagen liepen uiteen van f 10,- tot f 1.200,-. In de *Vergelijking van de voornaamste imposten* (1775) is een lijst opgenomen van de meer dan 100 functies waarop dit recht van de domeinen betrekking had.

Ambtgeld (1727)

Het ambtgeld werd ingevoerd in 1727. Het was een bedrag variërend van één tot enkele duizenden guldens dat regenten bij de aanvaarding van een belangrijke politieke positie verschuldigd waren aan de provincie. Het ambtgeld had aanvankelijk het karakter van een gedwongen lening. De verstrekker genoot tijdens zijn leven de rente op deze obligatie. Bij zijn overlijden verviel het bedrag aan de provincie en moest de opvolger het bedrag betalen aan de erfgenamen. In 1736 werd het ambtgeld echter een vaste belasting die bij de aanstelling betaald moest worden.

Gedwongen leningen

Gedwongen leningen door de rijken kwamen voor wanneer de overheid plotseling - bijvoorbeeld in geval van oorlog - extra geld nodig had. Het alternatief - een extra belastingheffing - werd als dreigement achter de hand gehouden. Tijdens de Stichtse burgeroorlog werd in 1481 een aantal rijke weduwen van tegenstanders van het stadsbestuur zo'n gedwongen lening opgelegd, waarvan de hoogte afhankelijk was van hun vermogen. In 1493 overkwam zo'n 450 rijke Utrechtse hetzelfde. Een deel werd aangeslagen voor 1 en het andere voor $\frac{1}{2}$ pond. In 1495/1496 kochten meer dan 700 Utrechtse gedwongen een rentebrief van - al naar gelang hun vermogen - bedragen van f 1,-, f 2,-, f 3,- of f 4,-. In 1511 waren bijna 400 Utrechtse het slachtoffer, zulks zelfs op straffe van gijzeling. Een vergelijkbare situatie treft u aan in bijvoorbeeld Amersfoort.

Kwitantie wegens de betaling van de vijftigste penning, 1796.

3.5 Registers

Registers met de namen van de belastingplichtigen en de bedragen van de aanslagen zijn bewaard gebleven onder verschillende benamingen, zoals gaderlijst, kohier, quotisatie, manuaal,

blaffaard, legger, zetting, omslag e.d. Voor een deel lijken deze termen betrekkelijk willekeurig door elkaar te zijn gebruikt. Er zijn echter wel degelijk verschillen en daar moet u alert op zijn. In het algemeen kan er sprake zijn van drie verschillende soorten registers:

- Er werd een ‘opschrijving’ gemaakt van de hele bevolking in een totaaloverzicht. Alle huishoudens, soms gespecificeerd per persoon, werden van huis tot huis genoteerd. Aan de hand van een dergelijk overzicht kon worden geraamd hoe hoog de potentiële opbrengst zou zijn, waarna kon worden bepaald in hoeverre de armen konden worden ontzien. De hoogte van de aanslag is soms genoteerd, maar vaak ook niet. Wel kregen de arme en/of bedeelde personen vaak een aparte vermelding, zoals in de bewaarde registers van de liberale gift van Amersfoort en Utrecht uit 1747/1748, maar ook op bewonerslijsten van Harmelen en Vreeswijk uit 1675. We lezen daarin bijvoorbeeld dat sommige gezinnen in Haanwijk (Harmelen) in ‘cleijne hutjens’ woonden, nadat hun huizen tijdens de voorafgaande oorlog waren verbrand. Opmerkingen als ‘van sobere staat’, ‘seer onvermogend’, ‘van de armen’ en ‘insolvent’ komen ook regelmatig voor.
- Op basis daarvan werd een verkorte lijst gemaakt waarin de allerarmsten en/of bedeelde en eventueel nog andere vrijgestelde groepen ontbreken. Aan hen werd ook geen aanslagbiljet uitgereikt. Wat overbleef was dan een overzicht van alle vermoedelijke of potentiële betalers. In dit register stonden mensen die men taxabel achtte, maar die daar zelf soms heel anders over dachten. Ze vochten de hoogte van hun aanslag of hun betalingsplicht aan en werden soms in het gelijk gesteld. We zien dat bijvoorbeeld in de bewaarde registers van de heffing van de honderdste penning (1 procent) in 1793. In Amersfoort en Utrecht zijn registers bewaard waarin een groot deel van de bevolking ontbreekt. Het gaat om tientallen procenten van alle huishoudens, ongetwijfeld de armste stadsbewoners. Toch zijn in de registers nog vele gezinnen en personen opgenomen met de vermelding dat ze arm zijn en niet hoeven te betalen. Waarschijnlijk zijn dit de kohieren van de commissarissen belast met de inning. Soms wist iemand hen ervan te overtuigen dat hij of zij te arm was, waarna alsnog vrijstelling volgde.
- De personen die daadwerkelijk betaalden, zijn vermeld in een register dat meestal voorkomt onder de namen manuaal,

gaderlijst of gadercedule. We zien dat bijvoorbeeld bij de heffing van het familiegeld in Amersfoort en andere plaatsen. In 1675 werd nog ieder huishouden geregistreerd, maar in latere jaren zijn nog slechts de betalende gezinnen opgevoerd. Alle anderen ontbreken op de lijsten.

Zeker bij belastingen op onroerend goed moet u altijd goed in de gaten houden wat er nu eigenlijk belast werd: het bezit of het gebruik. Wie moest betalen, de eigenaar of de huurder? Als het bijvoorbeeld om belasting op grond gaat, kan het voorkomen dat een edelman of patriciër als gebruiker slechts voor enkele hectares in de registers vermeld staat. Dat wil niet zeggen dat hij slechts zoveel grond in eigendom heeft, vaak is dan de rest van het land verpacht. Er is in dat geval dus geen sprake van een 'verarmde' edelman. Zeker landerijen van grootgrondbezitters hoefden niet geconcentreerd te zijn in één dorp of gerecht, ze konden wijd verspreid liggen.

Sommige registers, meestal leggers genoemd, werden dikwijls lange tijd gebruikt. Deze werden met name gebruikt voor heffingen op onroerend goed. In het originele register werden dan de namen van oude eigenaren of bewoners doorgestreept en die van nieuwe bewoners bijgeschreven. Niet zelden ging dat tientallen jaren zo door, zodat soms een warboel is ontstaan. Deze wijze van registreren maakt het overigens wel mogelijk de achtereenvolgende eigenaren of bewoners van onroerend goed gedurende langere tijd te 'volgen'. Als u geluk hebt, zijn daarbij de jaren vermeld. In andere bronnen, bijvoorbeeld registers van eigendomsoverdracht of hypotheekstelling (in Utrecht wel plechten genoemd) kan dan verder worden gezocht. Soms worden nieuw gebouwde huizen bijgeschreven, wat tevens de mogelijkheid biedt om het bouwjaar te achterhalen. Het aantal kavels kan in de loop der tijd behoorlijk veranderen. De eenheid de Veenlanden in het gerecht Oud- en Nieuw-Maarsseveen (Maarsseveen en Neerdijk) bestond in 1724 uit 39 kavels en in 1830 uit 256. In andere veendorpen is die enorme versnippering al eerder te zien.

In geval van bijschrijvingen blijft de volgorde van de adressen gelijk. Deze volgorde wordt soms bepaald door de ligging van de huizen ten opzichte van elkaar, soms is deze oorspronkelijk alfabetisch op naam, of simpelweg raadselachtig. Vooral in de 18de eeuw wordt een doorlopende nummering gebruikt. U kunt er beter niet op vertrouwen dat dit vaste nummers zijn die ook in het volgende register worden gebruikt.

De registers van het in 1539 ingevoerde oudschildgeld zijn wel erg statisch. Alle later aangelegde registers verwijzen altijd naar het oorspronkelijke register van omstreeks 1540. Daaronder is dan de actuele situatie weergegeven. Alleen in 1600 is sprake van de aangifte van nieuwe landen, de *novalia*. Het gaat om grond die tussen 1540 en 1600 nieuw is ontgonnen of om percelen die rond 1540 ten onrechte niet waren opgetekend. Van na 1600 ontstane of verdwenen percelen wordt in de registers niet altijd melding gemaakt. In 1675 werd een verordening uitgevaardigd, waarbij eigenaren aangifte moesten doen van landerijen als 'novalia, uytterweerden, verswegene landen en overhoeven' die in de registers van het oudschildgeld niet voorkwamen en administratief niet bestonden en waarvoor dus ook geen belasting werd betaald.

In bepaalde jaren besloten de Staten van Utrecht tot herziening van de oude belastingregisters. De procedure was, in ieder geval sinds de 17de eeuw, dat de schouten nieuwe registers opstelden en deze ter controle inleverden bij de provincie. Daar werden ze gecontroleerd en na goedkeuring geretourneerd. Omdat het initiatief uitging van het provinciaal bestuur zijn in de hele provincie die registers op of vanaf een bepaald jaar gedateerd.

Restanten (onbetaalde posten, achterstallige betalingen) zijn soms in een register bijgeschreven, dikwijls ook zijn er afzonderlijke registers opgemaakt.

In de Middeleeuwen en ook nog wel in later eeuwen is de identificatie van veel personen lastig. Zeker op het platteland hadden nog maar weinig personen een familienaam en bij patroniemen komt het vaak voor dat verschillende personen dezelfde naam dragen, zoals Hendrik Jansz. of Dirck Aelbertsz. Andere bronnen, zoals volkstellingsregisters, transportregisters en notariële protocollen, kunnen dan misschien uitsluitend geven

In de registers kunt u omschrijvingen aantreffen als 'Noch Bruyn van Cuyck 2 mergen landts; bruijct Jan voerscreven [Meertenszoen]; om t'sjaars 1 outhild die mergen; facit 2 oudtschild'. In plaats van 'noch' werd ook wel het Latijnse *item* gebruikt. Hier is Bruyn van Cuyck de eigenaar en Jan Mertenszoen de gebruiker. De aanslag is dus 1 oude schild per morgen, maakt samen (Latijn: *facit*) 2 morgen.

Soms wordt een huis wel aangeslagen voor een vast bedrag, maar beschouwd als een half huis, twee huizen, tweeënehalf huis, drie huizen e.d. Soms ook wordt een aantal personen voor een bepaald aantal huizen aangeslagen: 'dese 26 personen tsa-

men op 4 huysen'. Bij landbezit kunt u registraties aantreffen zoals 'elke acker is gerekent voer tve goeden mergen ende voer enen quaden mergen dat beloept elke acker 13 cromsterten'. Men rekende 2, 3, 4 of 8 kwade morgens (morgens van mindere kwaliteit) voor 1 goede.

Als u afkortingen tegenkomt, die u niet herkent, kijk dan even in het begin van het register. Daar worden ze vaak voluit geschreven. Veel gebruikte afkortingen zijn *fac*^o = *facit* (maakt); *sol*^o = *solvit* (hij heeft betaald); *bet*^o = betaald; *br*^o = bruker (gebruiker). *Summa* wil zeggen totaal of beter sub-totaal. Voor het algemeen totaal treft u dan de term *summa summarum* aan.

3.6 Afwijkende situatie in Holland

De huidige gemeenten Oudewater, Woerden en Vianen lagen tot respectievelijk 1970, 1989 en 2001 (voor een deel) in de provincie (Zuid-)Holland. Dit gold tot 1795 ook voor IJsselstein, maar in deze vrije en hoge heerlijkheid hadden de Staten van Holland op het terrein van de belastingen nauwelijks of geen bevoegdheden. Tot 1725 verkeerde Vianen in dezelfde situatie. IJsselstein kon zich daardoor ontwikkelen tot een belastingparadijsje. Bij de vindplaatsen van bepaalde provinciale bronnen wordt u verwezen naar Het Utrechts Archief, maar voor vergelijkbare bronnen over deze gemeenten moet u dan soms bij het Nationaal Archief zijn.

De provincies Utrecht en Holland hadden verschillende fiscale regimes. Vergelijkbare belastingen werden in andere jaren, onder andere namen en met andere bedragen ingevoerd. In de loop van de tijd werden de verschillen kleiner.

Sinds de Middeleeuwen werden in Holland vaste ('ordinaris') belastingen geheven, die vrijwel jaarlijks werden opgebracht, en bijzondere ('extraordinaris'). Deze laatste belastingen werden als bede toegestaan aan de landsheer. Voor iedere plaats werd een op te brengen bedrag vastgesteld, dat vervolgens over de bevolking werd omgeslagen. De aanslag per inwoner werd uitgedrukt in schilden, een destijds gangbare muntsoort. Het eenmaal opgestelde register werd lange tijd gehandhaafd. Nieuwe registers werden in 1494 en 1514 opgesteld.

In de 16de eeuw moest het belastingstelsel worden aangepast, omdat de snel groeiende steden te laag waren aangeslagen. Er werden steeds meer accijnzen geheven en er kwamen belastingen op de export en op de winst van rijke kooplieden. Bovendien werd

in 1543 een tiende penning (10 procent) ingevoerd op inkomsten uit onroerend goed en renten. Deze werd geheven in de jaren 1544, 1553, 1556, 1561 en 1564, en daarvan zijn veel registers bewaard gebleven. Hierin zijn de namen van de grondgebruikers en -eigenaren, de oppervlakte van het perceel en de huurwaarde van de grond vermeld. Het is een ideale bron voor onderzoek naar de bedrijfsgrootte en de eigendomsverhoudingen en kan dus goed gebruikt worden voor een reconstructie van de sociale indeling.

Tijdens de Republiek bleef het onderscheid tussen ordinaris en extraordinaris heffingen bestaan. De belangrijkste ordinaris heffing was de verponding (sinds 1584), zo genoemd naar het (Hollandse) pond als muntsoort. Het was een onroerend goedbelasting gebaseerd op de huurwaarde. Deze belasting gold zowel grond als opstallen, terwijl deze in Utrecht gescheiden werden belast. De eenmaal opgestelde verpondingsregisters werden jarenlang gebruikt. Rond 1630 werd het systeem herzien en in 1730 werd besloten nieuwe registers samen te stellen, zodat uit de jaren daarna veel registers bewaard zijn gebleven. Hierin zijn de namen van de grondgebruikers en -eigenaren, de oppervlakte van het perceel en de huurwaarde van de grond vermeld.

Extraordinaris heffingen rustten meestal alleen op personen met een bepaald vermogen. Deze belastingen werden vaak aangeduid naar het tarief van de heffing: honderdste penning (1 procent), tweehonderdste penning (0,5 procent), duizendste penning (0,1 procent) e.d. Daarnaast waren er enkele belastingen die aan de hele bevolking werden opgelegd, zoals het hoofdgeld van 1622, het familiegeld van 1674 en 1716 en de personele quotisatie van 1742.

Een bijzondere belasting was de heffing op het trouwen en begraven, die van 1695 tot 1805 bestond. De bevolking betaalde naar vermogen (resp. *f* 3,-, *f* 6,-, *f* 15,- en *f* 30,-), waartoe een onderverdeling was gemaakt naar vier welvaartsklassen. Armen waren vrijgesteld. De betaling is geregistreerd in de zogenoemde gaardersregisters. Het is mogelijk aan de hand van de betaalde bedragen de relatieve welstand van de gezinnen te herleiden tot een van de welvaarts categorieën.

4 Periode tot 1580

*...Sullen doen aenteykenen
alle die mergentalen,
ackeren, erven, hofsteden,
kampen, tuynen,
boomgaarden ende landen...*

In de Middeleeuwen waren tal van gerechten en groepen inwoners 'exempt', vrijgesteld van belastingen. Dit kon per belasting en per periode verschillen. Enkele voorbeelden: de Proosdijlanden (gerechten van het kapittel van St. Jan in het noordwesten van de provincie), het land van Montfoort, de vrijheden van de steden, Jaarsveld, Honswijk en Hagestein, pachters van bisschoppelijke domeinen en buiten de provincie woonachtige eigenaren.

4.1 Overzicht belastingregisters

<i>Archief Staten landsheerlijke tijd</i>	<i>Inventarisnummers</i>
- Eemland	
Huisgeld, 1525	373, 374
Morgengeld, 1446-1511	332-334, 336, 346, 347, 349, 352,
Oudschildgeld, 1536-1548	396, 398
- Overkwartier	
Huisgeld, 1525	373
Morgengeld, 1446-1511	332-334, 336, 346, 347, 349, 352
Oudschildgeld, 1548	399
- Nederkwartier	
Huisgeld, 1511-1525	350, 370-373
Morgengeld, 1446-1511	333, 335, 337-345, 350, 351
Oudschildgeld, 1536-1548	397, 400
- Land van Montfoort	
Oudschildgeld, 1536-1548	397, 401
<i>Archief stadsbestuur Amersfoort</i>	
Morgengeld, 1475-1489	1510
Hoofdelijke omslagen, 1500-1579	1126, 1129

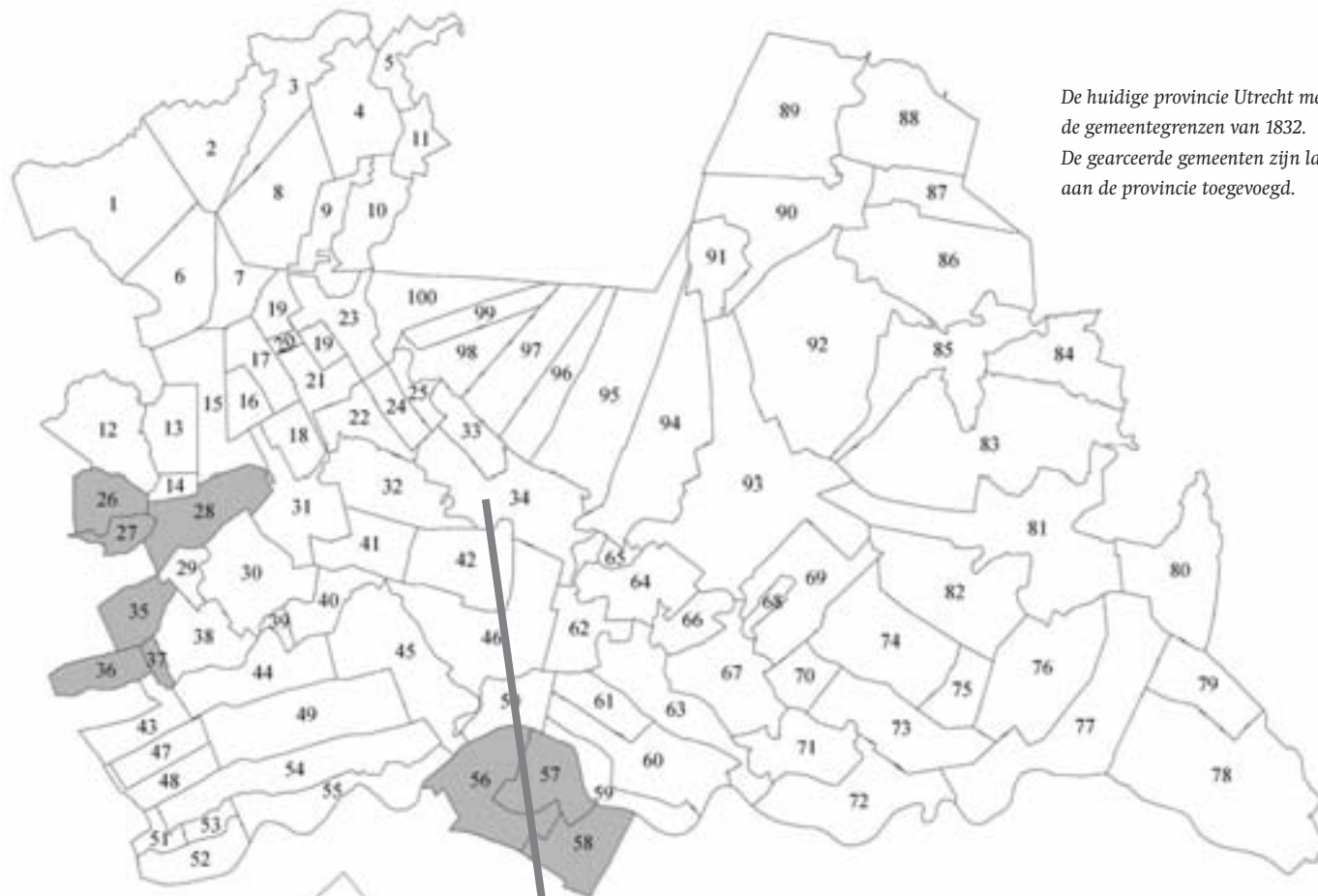
4.2 Overige bronnen

Leenregisters

Leenregisters bevatten de namen van de personen die zijn beleend met bepaalde goederen of rechten onder vermelding van de betreffende jaren. De belangrijkste leenheren waren de bisschop van Utrecht - na 1580 de Staten - en de vijf grote kapittels. De leenregisters bevinden zich in hun archieven en dat van het Utrechtse Leenhof, 16de-18de eeuw. Op tal van leenregisters zijn repertoria verschenen, zoals A.J. Maris, *Repertorium op de Stichtse leenprotocollen uit het landsheerlijke tijdvak, I: De Nederstichtse leenacten (1394-1581)* ('s-Gravenhage 1956) en J.C. Kort, *Repertorium op de lenen van Gaasbeek* (Hilversum 2001), met hierin een overzicht van de uitgegeven repertoria op lenen in de provincie Utrecht.

Los- en lijfrenten

Wie tot het meer vermogende deel van de bevolking behoorde, kan ook worden afgeleid uit de 15de en 16de-eeuwse lijfrenteregisters. Hierin werd aangetekend welke personen voor welke bedragen los- of lijfrenten hadden gekocht. Alleen mensen met enig vermogen konden het zich veroorloven geld uit te lenen in ruil voor een jaarlijkse rente.

De huidige provincie Utrecht met de gemeentegrenzen van 1832. De gearceerde gemeenten zijn later aan de provincie toegevoegd.

Utrecht met de gemeentegrenzen van 1832, de voormalige buitengerechten en de wijkindeling.

5 Periode 1580-1813

*...Hierdoor gantsch overreed,
breng ik naar klijn
vermooge, deez' liberale gift,
ook tot een offerand...*

5.1 Overzicht belastingregisters

Bestuursarchieven van stads- en dorpsbesturen en eigenaren van heerlijkheden

In het onderstaande overzicht vindt u per periode en per categorie belastingen of er van een bepaald gerecht registers bewaard zijn gebleven. Het betreft gerechten gelegen in de huidige provincie Utrecht. In de meeste gevallen maken deze registers deel uit van het archief van een stads- of dorpsbestuur, soms deels van een dorpsbestuur van een naastgelegen gerecht. De overige maken deel uit van een zelfstandig heerlijkheidsarchief of van stukken betreffende de uitoefening van heerlijke rechten in een huis-, familie- of kapittelarchief. Dit is in de eerste kolom aangegeven.

Niet opgenomen zijn a) registers die betrekking hebben op andere dan de hier genoemde categorieën belastingen, b) registers van 'restanten', c) registers waarvan uit de inventarisbeschrijvingen niet kan worden afgeleid op welke categorie(ën) belastingen ze betrekking hebben, en d) (jaar)rekeningen van belastingontvangers. Doorgaans zijn in deze rekeningen geen namen en aanslagen vermeld. Sommige van deze registers zijn geïndiceerd - hetzij door de archiefvormer opgenomen in het register of later samengesteld, zoals *Familiiegeld 1675-1724 in Eemland* en *Oudschildgeld Woudenberg en Geerestein 1536-1775*.

- A Archief Eemland (inclusief Bunschoten en Soest)
- B Streekarchief Kromme-Rijng gebied - Utrechtse Heuvelrug
- C Samenwerking Archiefzorg Lopikerwaard
- D Gemeentearchief Nieuwegein
- E Streekarchief Rijnstreek

- F Het Utrechts Archief
- G Streekarchivariaat Vecht en Venen
- H Gemeentearchief Veenendaal
- I Gemeentearchief Vianen
- J Gemeentearchief Zeist

- 1 Opstallen (huisgeld, haardstedengeld)
- 2 Grond (morgengeld, oudschildgeld)
- 3 Inkomsten en vermogen (familiiegeld, liberale gift 1747, consumptiegeld, contributie van 1^{1/2} procent van het inkomen 1753, honderdste penning 1793, vijftigste penning 1796, quotisatie van 3 miljoen 1808)
- 4 Welstand (dienstboden, paarden)
- 5 Plaatselijke belastingen

Het nummer in de laatste kolom correspondeert met het nummer van de gemeente in 1832 op bijgaande kaart waarin het betreffende gerecht gelegen was.

De vier buitenwijken Wittevrouwen, Tolsteeg, Catharijne en de Weerd vormden het gebied van de stad Utrecht buiten de singels, de zogenoemde stadsvrijheid. De inning van de meeste belastingen geschiedde hier door de stad. De plaatselijke belastingen werden geïnd onder verantwoordelijkheid van de zestien gerechten, zoals Abstede, Lauwerecht en Wittevrouwen, waarin de stadsvrijheid was verdeeld. Zie hiervoor het inzetkaartje.

<i>Gerecht of heerlijkheid en vindplaats</i>		1580-1650					1651-1700					1701-1750					1751-1813					Nr.	
		1	2	3	4	5	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5		
Abcoude Proosdijgerecht (Abcoude St. Pieters)	G				x	x					x					x		x	x	x		x	3
Abcoude Proosdijgerecht (Abcoude St. Pieters), heerlijkheid, archieff kapittel van St. Pieter	F							x														x	3
Abcoude-Baambrugge (Statengerecht)	G						x		x		x			x	x	x	x	x	x			x	4
Achthoven	E						x		x			x	x	x					x			x	40
Achthoven, heerlijkheid	F		x																				40
Achtthoven	G					x	x		x		x		x	x		x		x	x			x	96
Achtthoven, heerlijkheid, archieff kapittel van St. Jan	F					x					x											x	96
Amerongen	B		x			x		x			x	x	x			x	x	x	x	x	x	x	77
Amerongen, heerlijkheid, archieff Huis Amerongen	F						x	x	x		x												77
Amersfoort	A	x	x			x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	85
Aschat	A						x	x				x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	83
Baarn en Ter Eem	A						x																90
Barwoutswaarder	E										x											x	27
Benschop	C																		x				49
Blokland	E												x					x	x			x	44
Breukelen-Nijenrode	G					x								x		x		x	x	x		x	23
Breukelen-Proosdij (Breukelen St. Pieters)	G					x								x						x			100
Breukelen Proosdij (Breukelen St. Pieters), heerlijkheid, archieff kapittel van St. Pieter	F					x					x												100
Breukelen-Statengerecht (Ortsgerecht) ¹	G					x		x						x						x		x	23
Breukelerwaard	G												x	x		x	x	x	x	x		x	19
Breukelerveen	G			x		x	x		x		x	x	x	x		x		x	x			x	100
Breukelerveen, heerlijkheid, archieff kapittel van St. Pieter	F												x										100
Bunnik en Vechten	B							x		x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	64	
Bunschoten	A											x				x	x	x	x	x	x	x	88
Cattenbroek en de Uiterdijken van Mastwijk	E		x							x	x	x	x	x				x	x	x	x	x	30
Cattenbroek en de Uiterdijken van Mastwijk, heerlijkheid, archieff kapittel van Oudmunster	F																					x	30
Cothen	B																			x			71
Darhuizen	B							x					x										75
De Breul	J					x			x		x					x	x					x	93
De Haar	F												x	x		x	x	x	x	x	x	x	22
De Haar, heerlijkheid, archieff Huis de Haar	F																	x					22

<i>Gerecht of heerlijkheid en vindplaats</i>		1580-1650					1651-1700					1701-1750					1751-1813					Nr.	
		1	2	3	4	5	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5		
De Vuursche	A																x						91
Dijkveld en Rateles	C																x	x					43
Doorn	B							x		x		x	x			x	x	x	x			x	74
Doorn, heerlijkheid, archief Huis Moersbergen	F										x	x				x	x	x				x	74
Driebergen	B											x	x			x	x			x		x	69
Dwarsdijk (Nijendijk)	B											x	x						x			x	71
Eemnes-Binnendijk	A											x						x					89
Eemnes-Buitendijk	A											x						x					89
Everdingen	I										x												58
Galekop	F						x				x						x	x	x			x	42
Geerestein	A						x											x	x			x	81
Gein 't	D						x					x	x	x			x	x	x	x		x	46
Gein, 't, heerlijkheid, archief Huis Oudegein	F																x	x	x				46
Gerverscop, 't Oosteinde van (Statengerecht, Utenhamsgerecht)	E							x	x				x	x			x		x	x		x	18
Gerverscop-Breudijk ('t Westeinde van, Ravenswaeysgerecht, Munnick van Cleef's gerecht)	E							x	x		x			x			x	x	x			x	18
Gieltjesdorp	G													x			x		x	x		x	21
Hagestein	I											x											57
Hardenbroek	B							x															70
Harmelen en Haanwijk	E						x	x			x			x			x	x		x	x	x	31
Harmelen, heerlijkheid	F																x						31
Harmelerwaard	E						x	x			x			x			x	x	x	x	x	x	31
Harmelerwaard, heerlijkheid Vleuten, archief van Oudmunster	F		x																				31
Heemstede	B		x											x	x			x	x			x	62
Heeswijk	E						x	x	x		x	x	x										40
Heeswijk, heerlijkheid	F		x																				40
Hekendorp	E								x				x				x		x	x	x	x	36
Hoenkoop	C																		x				43
Hoenkoop, heerlijkheid	F											x	x	x									43
Honswijk	B																			x		x	59
Hoogland en Emmeklaar	A						x											x					86
Hoogland, heerlijkheid	F																	x	x			x	86
Houten en 't Goy ²	B							x	x		x			x	x		x	x					63
Houten, heerlijkheid, archief Huis De Geer	F						x																63
IJsselstein	C		x											x				x				x	45
IJsselstein, heerlijkheid, archief	F						x																45

<i>Gerecht of heerlijkheid en vindplaats</i>	1580-1650					1651-1700					1701-1750					1751-1813					Nr.
	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5	
familie De Beaufort																					
Indijk	E				x					x		x			x		x			x	31
Isselt	A					x	x					x				x	x	x		x	92
Jaarsveld	C							x					x								55
Jutphaas, Nedereind van	D	x				x		x			x		x			x		x	x	x	46
Jutphaas, Nedereind van, heerlijkheid, archieffamilie De Geer van Jutphaas	F										x										46
Jutphaas, Overeind van	D					x	x	x			x	x	x				x	x	x		46
Jutphaas, Overeind van, heerlijkheid, archieffamilie De Geer van Jutphaas	F										x										46
Kamerik Mijzijde, heerlijkheid, archieffkapittel van St. Marie	F	x				x	x				x										13
Kamerik en de Houtdijken (Statengerecht), heerlijkheid, archieffkapittel van St. Marie	F	x					x														15
Kattenbroek (Adolf van de Waelsgerecht)	J	x								x		x	x		x	x	x			x	93
Kockengen en Spengen	G	x			x	x	x	x		x	x	x	x		x	x	x	x		x	17
Kockengen, Spengen en Lockhorst, heerlijkheid	F	x					x														17
Kockengen-Lockhorst	G	x				x				x	x	x	x		x	x	x	x		x	17
Kockengen-Lockhorst, heerlijkheid, archieffHuis Zuilen	F						x														17
Leersum, sedert 1632 Zuilestein, Leersum en Ginkel	B						x	x		x		x	x		x	x	x	x			76
Leusden	A					x	x	x		x	x	x	x		x		x	x	x	x	83
Linschoten en Mastwijk	E		x			x	x	x			x	x	x			x	x	x	x	x	38
Linschoten, heerlijkheid, archieffHuis Linschoten	F	x	x	x			x					x				x	x	x	x		38
Loenen-Kronenburg (Loenen-Hollands)	G		x				x					x	x						x	x	10
Loenen Kronenburg (Loenen Hollands), heerlijkheid	F		x																		10
Loenen-Statengerecht (Loenen-Stichts, Loenen-Nieuwersluis)	G																x	x		x	10
Loenersloot	G						x	x		x		x	x		x		x	x		x	4
Lopik en Lopikerkapel	C	x	x			x	x	x			x	x	x			x	x	x			54
Lopik en Lopikerkapel, heerlijkheid, archieffkapittel van St. Marie	F	x			x					x											54
Maarn en Maarsbergen	A B										x	x	x		x					x	82
Maarschalkerweerd, heerlijkheid, archieffkapittel van Oudmunster	F																x				62

<i>Gerecht of heerlijkheid en vindplaats</i>		1580-1650					1651-1700					1701-1750					1751-1813					Nr.					
		1	2	3	4	5	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5						
Maarsssen	G						x		x			x	x	x	x		x	x	x	x		x					25
Maarssebroek	G											x		x			x	x	x								24
Maarsseveen, Oud- en Nieuw- (Maarsseveen en Neerdijk)	G											x		x			x					x	x			x	98
Maarsseveen, heerlijkheid, archieffamilie Huydecoper	F	x	x					x					x	x								x					98
Mijdrecht	G											x					x					x	x			x	1
Mijdrecht, heerlijkheid, archieffamilie van St. Jan	F																									x	1
Montfoort	E	x		x			x		x			x		x	x							x	x				39
Nederlangbroek, heerlijkheid, archieffamilie van Lynden van Lunenburg	F		x															x	x								73
Nieuwkoop, Laag	G							x				x		x	x		x					x	x			x	21
Nigtevecht	G		x																								5
Oost- en Westraven	D											x		x	x		x					x	x			x	46
Oostbroek en De Bilt	G																	x	x								94
Oostbroek en De Bilt, heerlijkheid	F						x																			x	94
Oostveen	G																x	x	x			x	x	x		x	95
Oudenrijn en Heykop	D							x	x			x			x		x	x	x	x		x	x	x		x	42
Oudewater	C								x																		37
Oudhuizen	G								x			x	x	x	x		x					x	x	x		x	7
Oudwulven en Waaien (Weyden)	B														x								x				62
Overlangbroek	B							x				x										x				x	73
Overlangbroek, heerlijkheid, archieffamilie van Lynden van Lunenburg	F		x															x									73
Papekop en Diemerbroek	E		x	x					x						x												35
Papendorp	F												x	x			x	x	x	x		x	x	x	x	x	42
Polanen	E		x				x	x					x	x				x	x	x		x	x	x	x	x	30
Polanen, heerlijkheid, archieffamilie Huis Linschoten	F		x					x																	x		30
Polsbroek, Noord-	C																	x	x							x	47
Portengen, Zuideinde van	G							x				x		x	x		x					x	x			x	21
Reierskop-Creuningen	F												x				x					x	x			x	41
Reierskop-Meerlo (Reierskop-St. Pieters)	F												x				x					x	x			x	31
Rhenen	B	x					x	x	x			x	x	x			x					x		x			78
Rietveld en De Bree	E						x		x			x															26
Rijsenburg	B		x					x							x							x	x				68
Ruwiel (Kortrijk-Ruwielsgerecht)	G						x										x					x	x			x	19
Ruwiel, Loefsgerecht van (Lage of Lege Haar)	G							x				x		x	x		x					x	x			x	19
Schagen en Den Engh	E		x					x	x	x		x	x	x	x		x	x	x	x		x	x	x	x	x	30
Schagen en Den Engh,	F																								x		30

<i>Gerecht of heerlijkheid en vindplaats</i>	1580-1650					1651-1700					1701-1750					1751-1813					Nr.
	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5	
heerlijkheid, archief Huis Linschoten																					
Schalkwijk	B											x	x			x	x	x			60
Schonauwen	B						x									x	x	x			61
Soest en Birk	A	x	x			x	x			x	x	x	x		x		x	x		x	92
Sterkenburg	B						x	x		x			x	x	x			x		x	70
Stoetwegen	J					x	x	x		x	x	x	x		x	x	x	x		x	93
Stoutenburg	A	x	x			x	x			x	x	x	x		x	x	x	x	x	x	84
Stoutenburg, heerlijkheid	F																x				84
Ter Aa	G						x	x		x		x	x		x		x	x		x	9
Themaat-Den Eng	F												x		x	x	x	x		x	22
Themaat-Westrenen	F												x		x	x	x	x		x	22
Tienhoven	G									x					x		x	x		x	32
Tull en 't Waal	B					x	x	x		x			x				x	x	x	x	59
Utrecht wijk Oranjestam, na 1795 Eijkestam (A)	F	x				x					x				x	x		x		x	34A
Utrecht wijk Pekstokken (B)	F	x				x	x				x					x		x		x	34B
Utrecht wijk Handvoetboog (C)	F	x				x				x	x		x		x	x		x	x	x	34C
Utrecht wijk Turkije (D)	F	x				x				x	x		x			x		x		x	34D
Utrecht wijk Zwarte knechten (E)	F	x				x	x				x		x		x	x		x		x	34E
Utrecht wijk Papenvaandel, na 1795 Vrijheidsvaandel (F)	F	x				x					x		x		x	x		x		x	34F
Utrecht wijk Fortuin (G)	F	x				x	x				x		x			x		x		x	34G
Utrecht wijk Bloedkuil (H)	F	x				x										x		x		x	34H
Utrecht Wittevrouwen (wijk I)	F					x		x			x		x					x			34I
Utrecht Tolsteeg (wijk K)	F					x		x			x		x			x		x		x	34K
Utrecht Catharijne (wijk L)	F					x		x			x		x					x			34L
Utrecht Weerd (wijk M)	F					x		x					x					x		x	34M
Utrecht buitengerecht Abstede	F																x	x			34e
Utrecht buitengerecht Bemuurde Weerd	F					x				x	x				x		x	x		x	34g
Utrecht buitengerecht Catharijne	F					x				x					x			x		x	34b
Utrecht buitengerecht Hoge en Lage Weide	F						x						x		x						34a
Utrecht buitengerecht Lauwerecht	F									x											34i
Utrecht buitengerecht Nieuwe Weerd	F									x					x					x	34h
Utrecht buitengerecht Nijenoord	F	x	x			x				x										x	34k
Utrecht buitengerecht Pijlsweerd (Oudenoord)	F		x			x				x					x		x			x	34j
Utrecht buitengerecht Roodebrug (Achtienhoven, Proosdij van St. Jan)	F														x					x	35m
Utrecht buitengerecht Soestbergen (Ganssteeg)	F					x															34p
Utrecht buitengerecht Tolsteeg (Klein Covelswade)	F											x			x					x	34d

<i>Gerecht of heerlijkheid en vindplaats</i>		1580-1650					1651-1700					1701-1750					1751-1813					Nr.
		1	2	3	4	5	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5	
Utrecht buitengerecht Wittevrouwen	F															x	x	x			x	34f
Veenendaal (Stichts)	B		x				x	x			x	x		x		x	x		x		x	79
	H																					
Veldhuizen	F					x		x	x		x		x	x		x		x	x		x	41
Vianen	I											x									x	56
Vijfhoeven in Kortrijk	G							x					x	x				x	x			21
Vleuten	F											x		x				x	x		x	32
Vleuten, heerlijkheid, archieff kapittel van Oudmunster	F	x	x			x					x											32
Vlooswijk, Oostwijk en Kromwijk	E						x	x				x	x	x			x	x	x	x		29
Vlooswijk, heerlijkheid, archieff Huis Linschoten	F																x	x	x	x		29
Vreeland	G																		x			11
Vreeland, heerlijkheid	F																		x		x	11
Vreeswijk (De Vaart)	D	x					x		x		x	x	x	x	x			x	x	x	x	50
Waveren, Botshol en Ruije Wilnis	G																	x	x		x	2
Waverveen	G										x					x	x	x	x	x	x	2
Westbroek	G						x	x	x		x	x	x	x		x		x	x		x	97
Westbroek, heerlijkheid, archieff Huis Zuilen	F							x														97
Wijk bij Duurstede	B	x	x	x			x	x			x	x	x					x				72
Willeskop en Kort Heeswijk	E							x	x			x	x	x		x	x	x	x	x	x	44
Willige Langerak	C																		x			52
Wilnis en Westveen	G								x		x			x		x			x	x	x	6
Woerden	E						x	x				x	x	x	x		x	x		x		28
Woudenberg	A						x		x				x	x			x	x	x		x	81
Wulvenhorst, Kromwijk en Linschoterhaar	E		x				x	x				x	x	x		x	x	x	x	x	x	29
Wulvenhorst, Kromwijk en Linschoterhaar, heerlijkheid, archieff Huis Linschoten	F		x					x					x							x		29
Zegveld en Zegvelderbroek, heerlijkheid, archieff kapittel van St. Marie	F		x				x					x	x									12
Zeist	J						x		x		x	x		x		x		x			x	93
Zevenhoven en Kapel	C	x	x				x	x					x				x	x	x	x		54
Zuilen en Zwezereng	F								x					x								33
Zuilen en Zwezereng, heerlijkheid, archieff Huis Zuilen	F							x														33

¹ Deels aanwezig in het archieff van het kapittel van St. Marie, heerlijkheid Breukelerwaard.

² 1751-1813/1 aanwezig in het rechterlijk archieff van het gerecht.

Overige archieven

Archief en vindplaats	1580-1650					1651-1700					1701-1750					1751-1813				
	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
Staten van Utrecht 1580-1813 ¹	F							x				x	x					x		
Onderprefecten en commissarissen Utrecht en Amersfoort	F																			x
Financiële instellingen	F	x				x										x		x		

¹ Betreft respectievelijk Aschat, Baarn, Bunschoten, Duist, Eem en Eembrugge, Eemnes, Geerestein, Hoogland, Isselt, Leusden, Oostveen, Renswoude en Emmikhuizen, Stoutenburg en Woudenberg; Mijdrecht; Montfoort; Maarsseveen en Wijk bij Duurstede. De overige registers hebben betrekking op de gehele provincie.

5.2 Overige bronnen

Soms kunt u een onderzoek over bepaalde personen beter in andere bronnen beginnen of hierin in ieder geval aanvullend onderzoek doen. Dit geldt bijvoorbeeld voor personen van wie de boekhouding bewaard is gebleven in een huis-, of familiearchief, zoals dat van de families Ram en Martens. Het gaat hierbij slechts om een gering deel van de bevolking en doorgaans alleen de elite (adel en patriciaat).

Een veel grotere groep personen kocht en verkocht onroerend goed, leende geld of leende geld uit, vaak in de vorm van hypotheek, en maakte een testament op. De hierover opgemaakte akten vindt u in de notariële protocollen, de gerechtelijke transportregisters van onroerend goed en de renteregisters van het provinciaal bestuur en de lokale besturen. Een belangrijk hulpmiddel bij het vinden van testamenten in de provincie Utrecht is J.H.M. Putman, *Octrooien om te testeren 1603-1806* (5 dln.; Utrecht 1984-1996). Dit is een index op de namen van personen die aan het Hof van Utrecht toestemming vroegen om een testament op te maken. Datum en naam van de notaris die het verzoek opstelde zijn vermeld. Zie ook het deel *Huizen vol historie. Gids voor huizenonderzoek in de provincie Utrecht* in deze reeks.

De emolumenten van bestuurders en de traktementen van ambtenaren van hoog tot laag, dus van gedeputeerde tot bode en van burgemeester tot zakkendrager zijn in overzichten terug te vinden. Ook van de armen is veel te achterhalen, althans van de allerarmsten, namelijk degenen die voor vaste of tijdelijke, winter- of volledige bedeling in aanmerking kwamen. In de bedelingsregisters van de aalmoezenierskamers van de steden en dor-

pen en de kerkelijke diaconieën worden hun namen en de hen verleende aalmoezen in geld en natura vermeld, dikwijls ook met hun mogelijkheden of onmogelijkheden om andere inkomsten te verwerven.

Waterschapsarchieven

In de waterschapsarchieven bevinden zich - soms verstoep in jaarrekeningen - registers van het dijk-, polder- en molengeld dat de ingelanden moesten betalen. Hieruit kan het grondbezit worden afgelezen. Deze registers kunnen daarom een mooie aanvulling vormen op de lang niet altijd even goed bewaarde archieven van de gerechten. Op de morgenboeken van het Groot-Waterschap van Woerden zijn over 1688-1853 indexen op de eigenaren samengesteld. Boeren bezaten vaak land in een naburige polder. In zo'n geval moet u dus in verschillende archieven zoeken.

Leenregisters

Zie onder paragraaf 4.2.

Los- en lijfrenten

Wie tot het meer vermogende deel van de bevolking behoorde, kan ook worden afgeleid uit de akten en registers van lening aan de provincie, steden en gerechten op het platteland. Hierin werd aangetekend welke personen voor welke bedragen los- of lijfrenten hadden gekocht. Alleen mensen met enig vermogen konden het zich veroorloven geld uit te lenen in ruil voor een jaarlijkse rente.

De obligatie van 2000 guldens, ten laste van Vermeulen		
De rente van 2000 guldens ten laste van Vermeulen	van den 13 April 1729	2000
afbetaald den 13 April 1729	a 2 p[er]c[en]t	60
afbetaald den 13 April 1730	a 2 p[er]c[en]t	60
afbetaald den 13 April 1731	a 2 p[er]c[en]t	60
afbetaald den 13 April 1732	a 2 p[er]c[en]t	60
afbetaald den 13 April 1733	a 2 p[er]c[en]t	60
afbetaald den 13 April 1734	a 2 p[er]c[en]t	60
afbetaald den 13 April 1735	a 2 p[er]c[en]t	60
afbetaald den 13 April 1736	a 2 p[er]c[en]t	60
afbetaald den 13 April 1737	a 2 p[er]c[en]t	60
		55

Uit de boekhouding van Carel Martens (1664-1736): ontvangen rente op een obligatie.

6 Periode na 1813

*...En zal hiervan den
controlleur der stedelijke
belastingen bij deze worden
kennis gegeven om te
strekken tot zijn informatie
en narigt...*

Rijksbelastingen

Na een verwarrende periode waarin het oude stelsel van voor 1795 voor een deel werd gehandhaafd en daarnaast landelijke heffingen werden opgelegd, werd in 1806 een nationaal belastingstelsel ingevoerd, ontworpen door minister van Financiën I.J.A. Gogel. Er kwamen vijf soorten belastingen: grondbelasting, personele belasting, patentbelasting, accijnzen en in- en uitvoerrechten.

De grondbelasting is een belasting op de waarde van grond en gebouwen (ongebouwde en gebouwde eigendommen) en werd betaald door de eigenaar.

De personele belasting is een belasting op de huurwaarde van gebouwen, het aantal deuren en vensters, het aantal haardsteden, de waarde van het meubilair, het aantal inwonende dienstboden en het aantal paarden van plezier, en werd betaald door de gebruiker. Het is een consumptieve belasting op de vertoonde welstand.

De patentbelasting op de uitoefening van een beroep of bedrijf uit 1806 werd in 1819 ingrijpend veranderd. In de Patentwet werd onder meer aangegeven voor welke beroepen de belasting gold en in welke aanslagklassen zij gerangschikt moesten worden. De gemeenten waren verdeeld in zes rangen. Utrecht behoorde samen met onder andere Den Haag en Groningen tot de tweede rang. De tarieven verschilden per rang. De patentbelasting werd in 1894 vervangen door de belasting op bedrijfs- en andere inkomsten.

Plaatselijke belastingen

Bij de invoering van een nationaal belastingstelsel in 1806 werd het bont palet van plaatselijke belastingen grotendeels omgevormd tot een uniform systeem van opcenten op de rijksbelastingen: rijksaccijnzen, grondbelasting en personele belasting.

*Liste des cent les plus imposés dans la
Commune de Camerik
1813*

N ^o	Noms et Personnes	Quantité	Montant de Contribution		
			Cent	Denier	Total
1	Amendement (rentes)	Camp	286 36	6 1/2	292 50
2	Abbeville (rentes)	Camp	277 22	6 1/2	283 37
3	Bois de la Commune (rentes)	Camp	268 62	6 1/2	274 50
4	Bois de la Commune (rentes)	Camp	261 36	6 1/2	267 50
5	Bois de la Commune (rentes)	Camp	252 92	5 1/2	258 10
6	Bois de la Commune (rentes)	Camp	241 96	6 1/2	248 10
7	Bois de la Commune (rentes)	Camp	234 72	6 1/2	241 10
8	Bois de la Commune (rentes)	Camp	228 36	6 1/2	234 50
9	Bois de la Commune (rentes)	Camp	228 36	6 1/2	234 50
10	Bois de la Commune (rentes)	Camp	228 36	6 1/2	234 50
11	Bois de la Commune (rentes)	Camp	207 18	6 1/2	213 37
12	Bois de la Commune (rentes)	Camp	198 36	6 1/2	205 10
13	Bois de la Commune (rentes)	Camp	189 54	6 1/2	196 10
14	Bois de la Commune (rentes)	Camp	180 72	6 1/2	187 10
15	Bois de la Commune (rentes)	Camp	171 90	6 1/2	178 10
16	Bois de la Commune (rentes)	Camp	162 108	6 1/2	168 10
17	Bois de la Commune (rentes)	Camp	153 27	6 1/2	159 10
18	Bois de la Commune (rentes)	Camp	144 36	6 1/2	150 10
19	Bois de la Commune (rentes)	Camp	135 45	6 1/2	141 10
20	Bois de la Commune (rentes)	Camp	126 54	6 1/2	132 10
21	Bois de la Commune (rentes)	Camp	117 63	6 1/2	123 10
22	Bois de la Commune (rentes)	Camp	108 72	6 1/2	114 10
23	Bois de la Commune (rentes)	Camp	99 81	6 1/2	105 10
24	Bois de la Commune (rentes)	Camp	90 90	6 1/2	96 10
25	Bois de la Commune (rentes)	Camp	81 99	6 1/2	87 10
26	Bois de la Commune (rentes)	Camp	72 108	6 1/2	78 10
27	Bois de la Commune (rentes)	Camp	63 117	6 1/2	69 10
28	Bois de la Commune (rentes)	Camp	54 126	6 1/2	60 10
29	Bois de la Commune (rentes)	Camp	45 135	6 1/2	51 10
30	Bois de la Commune (rentes)	Camp	36 144	6 1/2	42 10
31	Bois de la Commune (rentes)	Camp	27 153	6 1/2	33 10
32	Bois de la Commune (rentes)	Camp	18 162	6 1/2	24 10
33	Bois de la Commune (rentes)	Camp	9 171	6 1/2	15 10
34	Bois de la Commune (rentes)	Camp	0 180	6 1/2	6 10
35	Bois de la Commune (rentes)	Camp	0 189	6 1/2	0 10
36	Bois de la Commune (rentes)	Camp	0 198	6 1/2	0 10
37	Bois de la Commune (rentes)	Camp	0 207	6 1/2	0 10
38	Bois de la Commune (rentes)	Camp	0 216	6 1/2	0 10
39	Bois de la Commune (rentes)	Camp	0 225	6 1/2	0 10
40	Bois de la Commune (rentes)	Camp	0 234	6 1/2	0 10

Lijst van de 100 hoogstaangeslagenen in Kamerik, 1813.

Lijst van alle fortuitalabelen welke ten Kantoor van de Collector
 der Directie Belastingen & Douane Gemeente van Utrecht (1821)
 en daarheen betalen.

N ^o .	N ^o .	Vaamden	N ^o .	N ^o .	Vaamden
103	112	Arceus v. d. v.	228	229	Arceus v.
112	204	Beek v. d. v.	230	231	Arceus v.
204	30	frans v. d. v.	232	233	Arceus v.
30	33	Debyen v. d. v.	234	235	Arceus v.
33	172	Dellen v. d. v.	236	237	Arceus v.
172	182	Kaart v. d. v.	238	239	Arceus v.
182	701	Kaart v. d. v.	240	241	Arceus v.
701	127	Arceus v. d. v.	242	243	Arceus v.
127	21	Arceus v. d. v.	244	245	Arceus v.
21	31	Arceus v. d. v.	246	247	Arceus v.
31	36	Arceus v. d. v.	248	249	Arceus v.
36	72	Arceus v. d. v.	250	251	Arceus v.
72	60	Arceus v. d. v.	252	253	Arceus v.
60	61	Arceus v. d. v.	254	255	Arceus v.
61	148	Arceus v. d. v.	256	257	Arceus v.
148	773	Arceus v. d. v.	258	259	Arceus v.
773	182	Arceus v. d. v.	260	261	Arceus v.
182	69	Arceus v. d. v.	262	263	Arceus v.
69	70	Arceus v. d. v.	264	265	Arceus v.
70	230	Arceus v. d. v.	266	267	Arceus v.
230	2	Arceus v. d. v.	268	269	Arceus v.
2	7	Arceus v. d. v.	270	271	Arceus v.
7	257	Arceus v. d. v.	272	273	Arceus v.
257			274	275	Arceus v.

Staat van de belastingplichtigen in de stad Utrecht die voor meer dan f 100,- zijn aangeslagen in
 de directe belastingen, 1821.

(Hout Rekening, nr. 11)

NOMMERS	NAMEN en VOORNAMEN en BEGRIJVENINGEN	WOONPLAATS	BESOED.	BEDRAG DER AANSLAGEN, WEDERS								AANMERKINGEN
				aan de gemeente		aan de provincie		aan de rijksoverheid		Totaal bedrag of verschil van de rekening n. 11 en 12		
				aan de gemeente	aan de provincie	aan de provincie	aan de rijksoverheid	aan de gemeente	aan de provincie			
1	C. H. de Kort	H. 100	gem		122	9 25				9 25		
2	C. van der Meer	H. 100	Buitend		122	23 25			23 25	23 25		
3	C. J. van der Meer	H. 100	Buitend		122	23 25			23 25	23 25		
4	W. van der Meer	H. 100	gem		122	23 25			23 25	23 25		
5	C. van der Meer	H. 100	gem		122	23 25			23 25	23 25		
6	C. van der Meer	H. 100	Buitend		122	23 25			23 25	23 25		
7	C. van der Meer	H. 100	Buitend		122	23 25			23 25	23 25		
8	C. van der Meer	H. 100	Buitend		122	23 25			23 25	23 25		
9	C. van der Meer	H. 100	Buitend		122	23 25			23 25	23 25		
10	C. van der Meer	H. 100	Buitend		122	23 25			23 25	23 25		
11	C. van der Meer	H. 100	Buitend		122	23 25			23 25	23 25		
12	C. van der Meer	H. 100	Buitend		122	23 25			23 25	23 25		
13	C. van der Meer	H. 100	Buitend		122	23 25			23 25	23 25		
14	C. van der Meer	H. 100	Buitend		122	23 25			23 25	23 25		
15	C. van der Meer	H. 100	Buitend		122	23 25			23 25	23 25		
16	C. van der Meer	H. 100	Buitend		122	23 25			23 25	23 25		
17	C. van der Meer	H. 100	Buitend		122	23 25			23 25	23 25		
18	C. van der Meer	H. 100	Buitend		122	23 25			23 25	23 25		
19	C. van der Meer	H. 100	Buitend		122	23 25			23 25	23 25		
20	C. van der Meer	H. 100	Buitend		122	23 25			23 25	23 25		
21	C. van der Meer	H. 100	Buitend		122	23 25			23 25	23 25		
22	C. van der Meer	H. 100	Buitend		122	23 25			23 25	23 25		
23	C. van der Meer	H. 100	Buitend		122	23 25			23 25	23 25		
24	C. van der Meer	H. 100	Buitend		122	23 25			23 25	23 25		
25	C. van der Meer	H. 100	Buitend		122	23 25			23 25	23 25		
26	C. van der Meer	H. 100	Buitend		122	23 25			23 25	23 25		
27	C. van der Meer	H. 100	Buitend		122	23 25			23 25	23 25		
28	C. van der Meer	H. 100	Buitend		122	23 25			23 25	23 25		
29	C. van der Meer	H. 100	Buitend		122	23 25			23 25	23 25		
30	C. van der Meer	H. 100	Buitend		122	23 25			23 25	23 25		

Register van belastingplichtigen in wijk C van de stad Utrecht, 1850.

Na het herstel van de onafhankelijkheid in 1813 bleven de 'additionele stuivers' (opcenten) op de grondbelasting en op de persoonlijke belasting bestaan. Indien deze belastingen ontoereikend waren, konden gemeenten met minder dan 2000 inwoners een repartitie (hoofdelijke omslag) naar draagkracht instellen. De grotere en later ook de kleine gemeenten konden hun toevlucht nemen tot accijnzen en opcenten op de rijksbelastingen op wijn, gemaal, waag, rondemaat, deuren en vensters, dienstboden en paarden. Tenslotte konden gemeenten retributies (heffingen voor het gebruik van gemeentelijke goederen en diensten), recognities (heffingen voor standplaatsen op markten) en reële omslagen invoeren.

In de steden lag een zwaar accent op de plaatselijke accijnzen. Om handel en nijverheid te bevorderen werden ze in 1865 afgeschaft, waardoor de hoofdelijke omslagen van steeds grotere betekenis voor de gemeenten werden. Uiteindelijk werd de gemeentelijke inkomstenbelasting, waartoe de hoofdelijke omslag was geëvolueerd, in 1929 opgeheven.

Registers

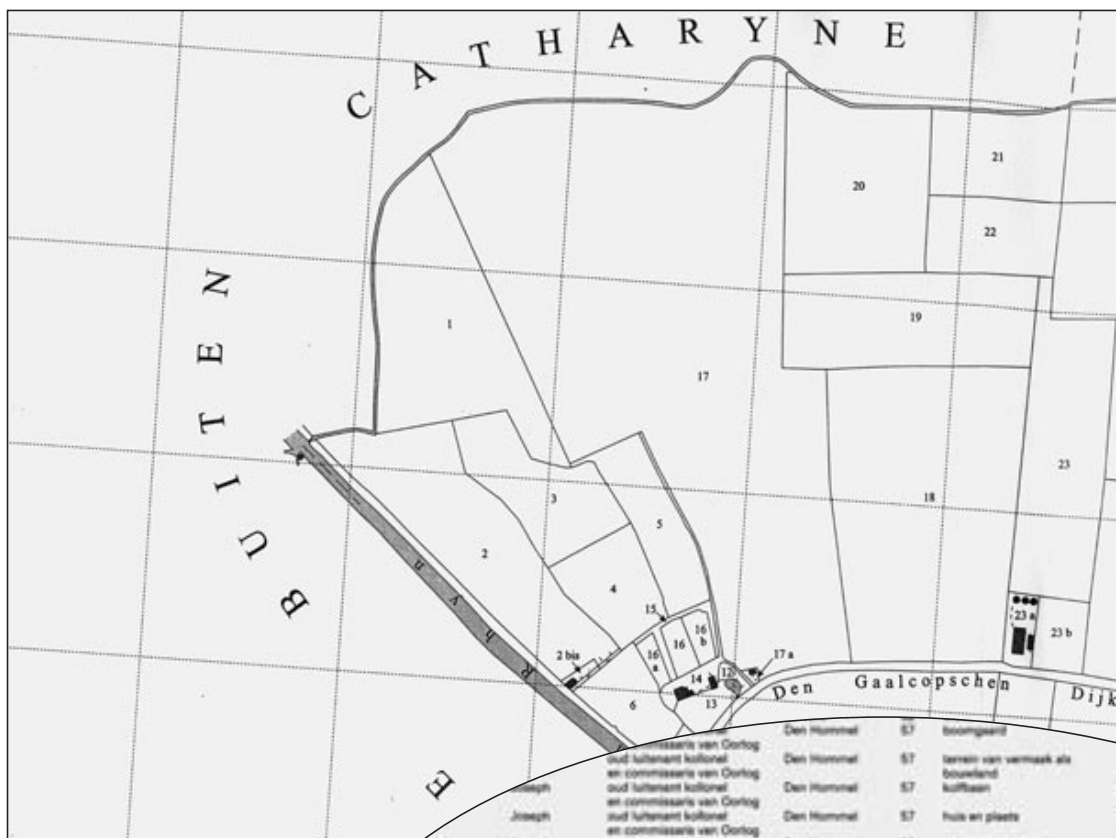
In de archieven van gemeentebesturen bevinden zich de volgende voor uw onderzoek relevante belastingregisters: patentregisters, schoolgeldregisters en registers van de hoofdelijke omslag/gemeentelijke inkomstenbelasting.

Tot de invoering van het algemeen kiesrecht in 1917 was aan het actief en passief kiesrecht voor de gemeenteraad, Provinciale Staten en de Tweede Kamer een aantal voorwaarden verbonden, waaronder tot 1894 een minimum-aanslag in de directe belastingen. Daarom werden lijsten van kiesgerechtigden opgesteld, soms met vermelding van de aanslagen in de verschillende belastingen. Daarnaast bestaan er lijsten van hoogstaangeslagenen in een gemeente ten behoeve van benoemingen van functionarissen in de Franse tijd en van 1848-1917 voor de leden van de Eerste Kamer.

In de archieven van het Kadaster is het bezit (niet het gebruik!) van onroerende goederen (grond en huizen) en de daarop rustende belastingen te vinden. Met name zijn de kadastrale leggers hierbij van belang.

De belangrijkste bron bewaren we voor het laatst: de memoires van successie. Dit zijn overzichten van de nalatenschap van iedere overledene, rijk en arm, ten behoeve van de successiebelasting, opgemaakt in de periode 1806-1902. Aanvullende gegevens kunt u aantreffen in de notariële archieven. In deze periode zijn

de testamenten gemakkelijk te vinden via het Centraal Testamentenregister, aanwezig in het Ministerie van Justitie, met een naamindex, aanwezig in het Centraal Bureau voor Genealogie in Den Haag. Hierin zijn alle testamenten opgenomen, opgemaakt van 1890 tot 1973 door personen overleden vóór 1974.

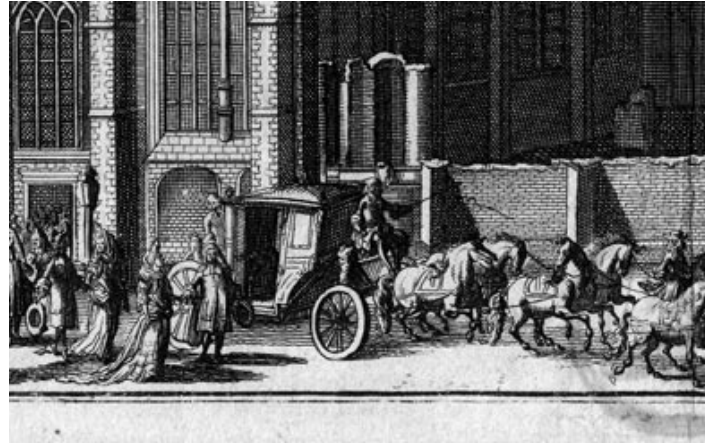
		oud kluftenant koloniel	Den Hommel	57	boomgaard			
	Joseph	en commissaris van Dorlog	Den Hommel	57	terrein van vermaak als bouwland	0.1390		
	Joseph	oud kluftenant koloniel	Den Hommel	57	kultaan	0.0170	1	
	Joseph	en commissaris van Dorlog	Den Hommel	57	huis en plaats	0.0290	1	3
	Joseph	oud kluftenant koloniel	Den Hommel	57	achuur en plaats	0.0400	1	0,08
	Leijdel	en commissaris van Dorlog	Den Hommel	57	huis en erf	0.0220	1	8 0,00
814	Joseph	oud kluftenant koloniel	Den Hommel	57	stal	0.0140	1	7 0,00 2
812	Joseph	en commissaris van Dorlog	Den Hommel	57	bosch en water als bouwland	0.1230	1	0,24 3,04
813	Joseph	oud kluftenant koloniel	Den Hommel	57	tuin	0.2990	1	0,55 17,34
814	Joseph	en commissaris van Dorlog	Den Hommel	57	huis en plaats	0.2410	1	1 0,00 7,71
815	Joseph	oud kluftenant koloniel	Den Hommel	57	laan als bouwland	0.1680	1	0,32 5,38
816	Joseph	en commissaris van Dorlog	Den Hommel	57	plantbosch als bouwland	0.1950	1	0,37 6,24
816a	Joseph	oud kluftenant koloniel	Den Hommel	57	boomgaard	0.1320	1	0,25 7,80
817	Joseph	en commissaris van Dorlog	Den Hommel	57	tuin	0.1880	1	0,32 10
818	Joseph	oud kluftenant koloniel	Den Hommel	57	bouwland	21.3910	10	40,84
819	Joseph	en commissaris van Dorlog	Den Hommel	57	huis en plaats	0.0270	1	3 0,00
820	Joseph	oud kluftenant koloniel	Den Hommel	57	bouwland	8.2640	1	
821	Joseph	en commissaris van Dorlog	Den Hommel	57	bouwland	3.6190	10	
822	Joseph	oud kluftenant koloniel	Den Hommel	57	bouwland	3.8610		
823	Joseph	en commissaris van Dorlog	Den Hommel	57	walveld			

Kadastraal minuutplan Papendorp, met gegevens uit de Oorspronkelijke Aanwijzende Tafel, 1832.

Soepuitdeling aan de armen bij de Heilige Kruiskapel op het Domplein in Utrecht, ca. 1820. Tekening door P.C. Wonder.

Deftige equipage op het Domplein, 1697. Uitsnede uit een prent door Gerard Kribber naar Jan van Vianen.

Ploegen van een akker, mogelijk in de buurt van Rhenen, 1924.

7 Samenvatting

...Waardoor vele huysen ledig staan, ofte bij onvermogende personen bewoond worden...

Houdt u er rekening mee dat óf eigenaar, óf bewoner óf beiden kunnen worden aangeslagen en dat belastingen betrekking kunnen hebben op huis, grond, vermogen, inkomen of welstand (bijvoorbeeld blijkend uit het bezit van een of meer koetsen en dienstboedes). Bij grond is zowel de omvang als de kwaliteit en de ligging van belang. Sommige vermogensbestanddelen waren dikwijls vrijgesteld, bijvoorbeeld contant geld, juwelen, buitenlandse obligaties e.d.

Periode tot 1580

- 1 Belastingregisters (zie pagina 33).
- 2 Leenregisters.
- 3 Registers van los- en lijfrenten.

Periode 1580-1813

- 1 Boekhouding in familie-, huis- of heerlijkheidsarchieven (zie het archievenoverzicht op www.utrechtsarchiefnet.nl).
- 2 Notariële archieven, indien een index aanwezig is, zoals in Het Utrechts Archief het geautomatiseerd zoekstelsel NOTARIS en elders die over Amersfoort, Kamerik, Montfoort en Woerden, of wanneer de naam van de notaris en het jaar van opmaak bekend zijn. De voor dit doel belangrijkste akten zijn a) akten van boedelscheiding en boedelinventarissen, en b) testamenten. Een alternatief voor de akten van verkoop van onroerend goed en de hypotheekakten zijn de gerechtelijke transportregisters. Soms zijn deze geïndiceerd, zoals die van de stad Utrecht van 1529 tot 1811.
- 3 Belastingregisters (zie pagina 36).

Periode na 1813

- 1 Memories van successie (1806-1902).
- 2 Boekhouding in familie-, huis- of heerlijkheidsarchieven (zie archievenoverzicht).

- 3 Notariële archieven, indien een index aanwezig is of wanneer de naam van de notaris en het jaar van opmaak bekend zijn. De voor dit doel belangrijkste akten zijn a) akten van boedelscheiding en boedelinventarissen, en b) testamenten. Een alternatief voor de akten van verkoop van onroerend goed en de hypotheekakten zijn de kadastrale registers (1832).
- 4 Belastingregisters. De voor dit doel belangrijkste registers zijn die van de a) gemeentelijke hoofdelijke omslag of inkomstenbelasting, b) het schoolgeld en c) patentregisters.
- 5 Kiesregisters.

Indeling

In veel gevallen zult u niet verder komen dan uw persoon in te delen in een sociale klasse, waarbij u de volgende indeling kunt hanteren:

- Adel
- Patriciaat
- Gegoede burgerij/grote boeren
- Ambachtlieden/kleine boeren
- Vaste knechten/vaste arbeiders
- Dagloners/losse arbeiders
- Onvermogenen (lichamelijk of geestelijk gehandicapten; bejaarden; ouders met veel kinderen; weduwen)
- Bedeelden

N° 10

20. Mercken
 nakgebragt als voor
 of 13 — 18.

1786. Eigenaar Ten Haren
~~Wijden~~ Ten Haren
 Ten Haren
 Ten Haren
 Ten Haren

Briyker Conditio vermaakt

N° 11

27. Mercken
 nakgebragt als voor
 of 16 —

1786. Eigenaar als voor
 Briyker Conditio vermaakt

20 — 18 —

Register van het oudschildgeld van Papendorp, 1786.

8 Voorbeeld: Papendorp

...Die sal gestraft ende gemulcteert worden, na den eysch van saken, ter discretie van den gerechte...

Is het mogelijk vast te stellen wie arm en wie rijk was in het kleine gerecht Papendorp, gelegen tussen Utrecht en Oudenrijn? Er is weinig archiefmateriaal over beschikbaar. Slechts weinig bronnen gaan terug tot vóór 1700. Alleen via de registers van het oudschildgeld kan worden vastgesteld dat in de 16de eeuw alle grond (240 morgen) eigendom was van de Utrechtse St. Paulusabdij. Deze monniken bezaten bovendien de heerlijke rechten van Papendorp. Na 1580 ging het beheer van dit kloosterbezit over op de Staten van Utrecht, die uit financiële overwegingen de heerlijke rechten en de grond in de loop van de 17de eeuw van de hand deden.

Oudschildgeld

Uit de 18de eeuw zijn van Papendorp diverse registers van het oudschildgeld bewaard gebleven. Net als in andere gerechten werd om de circa tien jaar een nieuw register aangelegd. Dat maakt het mogelijk een reconstructie te maken van het grondbezit en -gebruik. Ieder register is gebaseerd op de percelen zoals die rond 1540 waren vastgesteld, in de registers abusievelijk als 1599 vermeld.

Uit 1706 zouden zelfs drie registers zijn bewaard. Uit de beschrijvingen in een van de exemplaren blijkt dat deze datering onjuist is. Zo is Jacob van Aldenhoven, een Utrechtse textielhandelaar, genoemd als eigenaar van percelen van 2 en 4 morgen, die hij echter pas in 1714 zou kopen. Uit de transportakte in het rechterlijk archief van Papendorp blijkt dat het bij nameting ging om in totaal 6 morgen en 472 roeden wei- en bouwland. Hij kocht de grond van de kinderen van Cornelis Kassenaar, gerechtsbode van Papendorp, die deze in 1699 aankocht van de Staten van Utrecht.

In 1706 was Justus Ormea heer van Papendorp. Hij bezat twee stukken grond van respectievelijk 20 en 27 morgen. Beide verpachtte hij aan Gerrit Guertsen van den Nijendijk. De grond van de familie Ormea ging in de loop van de eeuw over in handen van de geslachten Godin, de nieuwe heren van Papendorp, en Pesters. Volgens het oudschildgeldregister van 1786 was Jan Pesters, heer van Kattenbroek (bij Zeist), de eigenaar en verpachtte hij de grond aan Cornelis Vermeulen. Laatstgenoemde was binnen Papendorp dus pachtboer van 47 morgen. Andere pachters in 1786 waren onder andere Frans Kallis (46 morgen) en Dirk Oostveen (15 morgen). Er waren ook boeren met eigen bezit: Barent Koot bezat 43 morgen en Arien van Rossum zelfs 83 morgen.

Papendorp was klein en de kans is dus groot dat de boeren ook nog grond hadden in de aangrenzende gerechten. Een daarvan is Galekop en in het oudschildgeldregister van dat gerecht over 1786 staan Cornelis Vermeulen (als pachter van 8 morgen) en Arien van Rossum (als eigenaar en gebruiker van 4 morgen) genoemd. Helaas is het register van Galekop matig bruikbaar, omdat veel eigenaren zelf het oudschildgeld betaalden en hun pachter daarom niet is vermeld. Daarvoor zou moeten worden gezocht in andere bronnen, zoals notariële of rechterlijke archieven, waar pachtcontracten, contracten van koop en verkoop, en transportakten van de overdracht van onroerend goed te vinden zijn.

De summiere staat van 1783

Verder in de archieven van Papendorp. Er is bijvoorbeeld een 'summier staat' van de bevolking van Papendorp op 29 juli 1783 aanwezig. Deze werd opgesteld om een (nieuwe?) grondslag te vinden voor een 'quotisatie', waartoe informatie werd verzameld. Per huishouden werden de leden boven en beneden tien jaar geteld en er werd informatie verzameld over 'conditie, bestaan, nering of ambacht'. Het betekende dat het beroep werd genoteerd en de hoeveelheid grond die men gebruikte. Ook de hoogte van de quotisatie is vermeld. Omdat dit een provinciale zaak betrof, zijn vergelijkbare overzichten ook uit andere plaatsen (onder andere Bunnik, Doorn, Lopik en Woudenberg) bewaard gebleven.

De opgave van Papendorp uit 1783 vermeldt acht huishoudens met in totaal 53 personen, onder wie 10 jonger dan tien jaar. We vinden op die lijst Cornelis Vermeulen, Frans Kallis, Barent Koot en Arien van Rossum terug, alle vier met als beroep 'boer'. Pachter Dirk Oostveen ontbreekt in de stukken uit 1783, wat betekent

dat hij buiten Papendorp woonde. We treffen op het overzicht vier huishoudens aan die ontbreken in de oudschuldgeldregisters, hoewel twee daarvan wel grond gebruikten.

Interessant is de opgave van het grondgebruik, omdat dit vergeleken kan worden met het oudschuldgeld van 1786. Er komen duidelijke verschillen aan het licht. Ariën van Rossum had maar liefst 106 morgen in gebruik, Frans Kallis $77\frac{1}{2}$, Barent Koot $63\frac{1}{2}$ en Cornelis Vermeulen 63. Dat is beduidend meer dan bekend is uit de plaatselijke oudschuldgeldregisters. Ze gebruikten dus allemaal grond buiten Papendorp. Dat deed ook 'hospes' (herbergier) Willem van der Linden. Hem vinden we terug in Galekop als eigenaar en gebruiker van 12 morgen. De laatste grondgebruiker was ontvanger van het zegelrecht mr. Jan van Haaften. Hij beschikte over 1 morgen. De twee andere huishoudens op de lijst, die van watermolenaar Andries Markus en mr. B. Visscher, 'domheer' (kanunnik van het Domkapittel), gebruikten geen grond.

De bedragen waarvoor de acht huishoudens werden aangeslagen, staan ruwweg in verhouding tot het grondgebruik. Zo betaalde Van Rossum f 88,- Kallis en Kooth beide f 50,- Vermeulen f 48,- en Van der Linden f 25,-. Van Haaften werd gezet op f 15,- Markus op f 4,- en Visscher op f 2-10. Aangezien de boeren Kallis (grondpachter) en Kooth (grondeigenaar) hetzelfde betaalden, kan worden vastgesteld dat grondbezit bij deze heffing geen rol speelde.

Consumptiegeld

We kunnen bovenstaande gegevens vergelijken met andere belastingregisters. We nemen die van het consumptiegeld. Deze registers vormen om meerdere redenen een belangrijke fiscale bron. Allereerst zijn ze in de hele provincie vaak op hetzelfde soort formulieren bijgehouden, met specificatie van de naam, de verdeling van het huishouden in personen boven en beneden 10 jaar, vaak een beroep, de hoogte en samenstelling van de aanslag en soms de oppervlakte gebruikte grond. Dat laatste was ook in Papendorp het geval in de jaren rond 1750. Interessant is bovendien dat de registers van veel plaatsen over de hele periode van omstreeks 1748 tot 1805 bewaard zijn gebleven.

Als we het register over het jaar mei 1783-april 1784 nemen, zien we daarin vrijwel dezelfde gegevens als in de 'summiere staat' uit 1783. Zo is de hoogte van de aanslagen identiek, zodat het erop lijkt dat de gegevens van het consumptiegeld simpelweg zijn overgenomen voor de 'summiere staat'. Wel zijn er nog wat aanvullingen op de vermelding van de beroepen. Van alle - vier -

boeren wordt vermeld 'melk en bouwerij'. Dat wijst erop dat ze een gemengd agrarisch bedrijf hadden, gericht op zowel melkveehouderij als akkerbouw. Van Willem van der Linden is aangegeven dat hij herbergier was van herberg Den Hommel.

Omdat de registers van het consumptiegeld jaarlijks zijn opgesteld, kunnen gemakkelijk wijzigingen worden opgespoord. In Papendorp zien we dat de aanslagen in de jaren na 1783 vrijwel gelijk bleven en dat Ariën van Rossum in 1792/1793 vertrokken is en opgevolgd door Cornelis van Rossum.

De honderdste penning van 1793

Een nieuw peiljaar voor de verhoudingen in Papendorp is 1793, het jaar waarin de honderdste penning werd geheven. Er is een register bewaard dat de namen, beroepen en samenstelling van zeven huishoudens bevat. Helaas ontbreekt de hoogte van ieders aanslag. Toch levert ook dit register informatie op. Zo zien we dat watermolenaar Andries Markus als enige vrijgesteld was van betaling ('zijnde arm'). De aanzienlijke grondbezitter Barent Koot (een huishouden met vier dienstboden) meende niet verplicht te zijn te betalen, maar deed dat toch 'uijt liefde'. Achtte hij zichzelf te arm? Gezien zijn hoge aanslag (f 51-10) voor het consumptiegeld was Koot zeker niet arm. Hij speelde misschien een spelletje. De heer Van Haaften betaalde niet mee in Papendorp, omdat hij dat al in zijn woonplaats Utrecht deed. Hij had in Papendorp slechts een buitenverblijf, waar hij alleen in het zomerseizoen verbleef.

Huis- en haardstedengeld

De heffing van haardstedengeld en huisgeld kan een ruwe indicatie geven van de grootte en de kwaliteit van de woningen van de Papendorpers. Van het haardstedengeld is een in 1771 opgesteld overzicht van de lijst uit 1715 bewaard gebleven. Deze lijst biedt informatie over watermolenaar Andries Markus. Er staat: 'op de molenwerf een hutje daer de molenaar woond' (situatie 1771). Daarbij wordt opgemerkt dat dit hutje niet vermeld is op de originele lijst uit 1715. Mogelijk heeft Markus zijn hutje dus zelf getimmerd. Voor het overige levert de lijst weinig interessants op, omdat vrijwel alle boerderijen dezelfde aanslag opgelegd kregen.

Meer informatie biedt een gecombineerd overzicht van het haardsteden- en huisgeld uit 1771/1772. Weliswaar werden net als in 1715 alle boerderijen voor het haardstedengeld gelijk aangeslagen, maar dat was niet het geval voor het huisgeld. Zo betaalde David ten Hove, eigenaar van De Oude Hofstede, met f 20,- het

Perfoonen, leven de onder de 10 jaeren, 10 jaeren.	Namen en bettaan,	
7 2	<i>Comelia Vermeulen</i> <i>Alk en Boven</i>	Gemad. . . . 17 Zepel. . . . 16 Logiesgeld. . . . 3 Geflag. . . . 3 Boer. . . . 1 Zout. . . . 1 Zerp. . . . 1 Turf. . . . 2 Coffy en Thee. 11 <hr/> 50
10	<i>Anna van Ralbe</i> <i>Alk en Boven</i>	Gemad. . . . 13 Zepel. . . . 13 Logiesgeld. . . . 10 Geflag. . . . 11 Boer. . . . 1 Zout. . . . 2 Zerp. . . . 2 Turf. . . . 6 Coffy en Thee. 14 <hr/> 90
6 1	<i>Anna Kille</i> <i>Alk en Boven</i>	Gemad. . . . 17 Zepel. . . . 16 Logiesgeld. . . . 6 Geflag. . . . 2 Boer. . . . 1 Zout. . . . 1 Zerp. . . . 1 Turf. . . . 4 Coffy en Thee. 13 <hr/> 52
3 3		

Register van het consumptiegeld in Papendorp, 1784.

1793

Lijste der inwoners en
 eigendoms van Papendorp
 op den 22 Augustus 1793
 volgens de Staat der
 Inwoners van de
 Provincie van Noord-Nederlands
 Overijssel in de
 maand van Augustus 1793
 op den 22 Augustus 1793

22 Augustus

Burgemeester *Willelmus van der Meer* *van der Meer*
 en 2.000 kinderen
van der Meer *van der Meer*

van der Meer *van der Meer*
van der Meer *van der Meer*
van der Meer *van der Meer*

van der Meer *van der Meer*
van der Meer *van der Meer*
van der Meer *van der Meer*

van der Meer *van der Meer*
van der Meer *van der Meer*
van der Meer *van der Meer*

van der Meer *van der Meer*
van der Meer *van der Meer*
van der Meer *van der Meer*

Register van de honderdste penning in Papendorp, 1793.

hoogste bedrag. De boerderij die Cornelis Vermeulen pachtte werd voor *f* 15,- aangeslagen, en de boerderijen die Gerrit (van) Segvelt en Reijer Schelling pachtten beide voor *f* 14,-.

Tussenbalans

Op grond van het bovenstaande is duidelijk dat het voor Papendorp, ondanks matig bronnenmateriaal (er is bijvoorbeeld niets over de veestapel vóór 1800), mogelijk is een indruk te krijgen van de relatieve rijkdom en armoede van de bewoners. Er waren in de 18de eeuw vier boeren met grote bedrijven, een uitbater van een herberg, twee bezitters van buitenhuizen en slechts een enkel arm gezin. Over dat laatste is meer informatie te vinden in andere (fiscale) bronnen. Op een inwonerslijst uit 1786 wordt watermolenaar Andries Markus omschreven als ‘daghuurder op de watermolen’, wat vermoedelijk betekent dat hij eigenlijk een daghuurder (dagloner) was, die af en toe voor de watermolen zorgde.

Andere bronnen: rechterlijk archief, notarieel archief

Om meer inzicht te krijgen in de rijkdom van de bevolking van Papendorp moeten we in andere bronnen verder zoeken. Zo was er een protest van twee grond- en boerderijbezitters, dat de boeren in vergelijking met de herbergier te hoog werden aangeslagen voor het logiesgeld, oorspronkelijk een belasting ter dekking van de kosten van inkwartiering van militairen. Volgens de schout was dit niet zo en was de aanslag voor de herbergier inmiddels ook al verhoogd.

Het rechterlijk archief van de 18de eeuw levert interessante informatie op. Daarin vinden we onder andere stukken over Ariën van Rossum. Samen met zijn vrouw Petronella van Heteren heeft hij in 1773 bij houtkoopman Cornelis van Vianen een lening van *f* 20.000,- afgesloten tegen een rente van 4 procent (3,5 procent bij stipte betaling). Daarmee financierde hij de aankoop van een hofstede met landerijen ter grootte van 93 morgen 518 roeden boomgaarden, bouw-, wei- en hooiland, genoemd De Oude Hofstede. Hij kocht deze voor *f* 29.190,- van David ten Hove, lid van de vroedschap van Amsterdam. We komen er zo achter dat Van Rossum weliswaar de grootste grondbezitter was van Papendorp, maar dat hij ook een enorme schuld had.

Over de grote pachtboeren komen we via het rechterlijk archief van Papendorp weinig te weten, maar biedt het notarieel archief uitkomst. In Papendorp zelf resideerde geen notaris, maar in Utrecht waren er voldoende. Via het geautomatiseerde

zoekstelsel NOTARIS van Het Utrechts Archief vinden we bijvoorbeeld dat notaris H. van Dam op 26 januari 1765 een akte van huur en verhuur opmaakte voor een boerderij met toebehoren en 47 à 48 morgen bouwland, weiland en boomgaarden te Papendorp. De verhuurder was Justus Godin, vroedschap en oud-schepen van Utrecht, die voor zichzelf een grote voorkamer met opkamer en een paardenstal aanhield. De pachter werd Cornelis Vermeulen, die de pacht overnam van zijn voorganger Gijsbert van den Bogaard. Zoals gebruikelijk werd de huur aangegaan voor zes jaar en werden in de akte de voorwaarden uitgewerkt.

Drie jaar later pachtte Vermeulen van dezelfde eigenaar nog 8 morgen wei- en hooiland in het gerecht Galekop. In 1771, 1776 en 1782 werd de pacht van beide percelen telkens in een enkele akte geregeld, waarbij Jan Pesters vanaf 1776 als nieuwe eigenaar optrad. Van de 63 morgen die Cornelis Vermeulen in 1783 in gebruik had, weten we nu dus dat er minstens 8 in Galekop lagen en we kennen de naam van de eigenaar. Opgeteld bij de 47 morgen in Papendorp missen we dus nog 8 morgen, waarover het notarieel archief van Utrecht ons geen informatie oplevert. Mogelijk komt dat, omdat nog niet alle notariële akten van na 1755 nader zijn ontsloten. Het kan ook eigen land van Vermeulen of zijn vrouw zijn geweest.

Het notarieel archief in Utrecht levert nog veel meer informatie op. Zo blijkt pachtboer Dirk Oostveen op de hofstede Lubbenes buiten de Utrechtse Catharijnepoort te wonen en samen met Ariën van Rossum twee tiendblokken in Papendorp te hebben gepacht.

Behalve in Utrecht kan gekeken worden in het notarieel archief van Streekarchief Rijnstreek te Woerden. Via de database op de website van de Groene Hart Archieven vinden we een Jan Versteegh te Papendorp die in een akte uit 1765 wordt genoemd als voogd. Deze Jan Versteegh treffen we in Papendorp onder meer aan in de registers van het consumptiegeld. In de jaren 1765-1773 betaalde hij de meeste belasting. Het Utrechtse notarieel archief bevat een akte waaruit blijkt dat hij de voorganger was van Ariën van Rossum op De Oude Hofstede.

Indirecte aanwijzingen: maatschappelijke posities

Er zijn diverse indirecte aanwijzingen voor de welstand van personen en families. Denk bijvoorbeeld aan het dragen van titels als ‘doctor’ of ‘meester’ en het gebruik van aanspreektitels als ‘de heer’, ‘sieur’ e.d. Het vervullen van functies als (hoog)heemraad, diaken, regent van een wees- of gasthuis, ouderling en schepen

wijst ook op aanzien en op een minimaal niveau van welstand. Geen armoedzaaier die voor die posities werd gevraagd, tenzij het misschien om verarmde edelen of patriciërs ging. Papendorp telde in de tweede helft van de 18de eeuw slechts zes huishoudens als vaste bewoners. Uit dit kleine aantal werden beide schepenen gekozen. Het zal niet verbazen dat dit de grote boeren waren en niet de arme watermolenaar. In grotere plaatsen lag dat anders. Daar bestond een grotere differentiatie tussen de boeren onderling en waren er ambachtlieden en anderen die het schepenambt konden vervullen. Omdat Papendorp geen eigen kerk had, moet in de naburige plaatsen gezocht worden of Papendorpers daar een rol speelden. Voor een mogelijke positie van een Papendorper als heemraad kan gezocht worden in de archieven van het waterschap van de Lange Vliet oftewel Heykop.

Adressen

Archiefdiensten

N.B. Zie voor de websites en e-mailadressen van de archiefdiensten in de provincie Utrecht www.utrechtsarchiefnet.nl.

Nationaal Archief

www.nationaalarchief.nl; telefoon (070) 331 54 00. Bezoekadres: Prins Willem-Alexanderhof 20, Den Haag

Gemeentearchief Bunschoten

Telefoon (033) 299 14 11. Bezoekadres: Stadspui 1, Bunschoten

Archief Eemland

Gemeenten Amersfoort, Baarn, Eemnes, Leusden, Renswoude, Soest en Woudenberg en waterschap Vallei en Eem
Telefoon (033) 469 50 17. Bezoekadres Amersfoort:: Stadhuisplein 7; bezoekadres Soest: Raadhuisplein 1

Streekarchivariaat Kromme-Rijngebied - Utrechtse Heuvelrug

Gemeenten Bunnik, Houten, Rhenen, Utrechtse Heuvelrug en Wijk bij Duurstede
Telefoon (0343) 59 55 95 / 59 55 16. Bezoekadres Wijk bij Duurstede: Karel de Grotestraat 30

Samenwerking archiefzorg Lopikerwaard

Gemeenten Lopik, Oudewater en IJsselstein
Telefoon (0348) 55 99 55. Bezoekadres Lopik: Raadhuisplein 1

Gemeentearchief Nieuwegein

Telefoon (030) 607 13 12. Bezoekadres: Raadstede 1, Nieuwegein

Streekarchief Rijnstreek

Gemeenten Bodegraven, Montfoort, Reeuwijk en Woerden en het hoogheemraadschap De Stichtse Rijnlanden
Telefoon (0348) 42 88 46. Bezoekadres: De Bleek 2, Woerden

Het Utrechts Archief

Telefoon (030) 286 66 11. Bezoekadres: Alexander Numankade 199-201, Utrecht

Streekarchivariaat Vecht en Venen

Gemeenten Abcoude, Breukelen, De Bilt, Loenen, Maarssen en De Ronde Venen
Telefoon (0297) 29 16 16 / 29 16 55. Bezoekadres Abcoude/De Ronde Venen: Croonstadtdlaan 11, Mijdrecht

Gemeentearchief Veenendaal

Telefoon (0318) 53 89 11. Bezoekadres: Raadhuisplein 1, Veenendaal

Gemeentearchief Vianen

Telefoon (0347) 36 94 84. Bezoekadres: Voorstraat 30, Vianen

Gemeentearchief Zeist

Telefoon (030) 698 72 28. Bezoekadres: Het Rond 1, Zeist

Overige adressen

Belasting en Douane Museum

Telefoon (010) 436 12 54. Bezoekadres: Parklaan 14-16, Rotterdam

Geldmuseum

Telefoon (030) 291 04 92. Bezoekadres: Leidseweg 90, Utrecht

Stichting Stichtse Geschiedenis

Telefoon (030) 234 38 80. Bezoekadres: Erfgoedhuis, Herenstraat 28, Utrecht

Register

- 8- en 25-jarige heffing, 27
- accijnzen, 17, 20, 22, 49
- admodiatie, 20
- afslag, 18
- ambtgeld, 22, 28
- bedeling, 42
- beden, 23
- belasting op bedrijfs- en andere inkomsten (landelijk), 45
- belasting op het trouwen en begraven (Holland), 31
- belastingdruk, 19
- beschreven belastingen, 22
- bezwaarschriften, 17, 21
- blaffaards, 29
- boomgaardgeld, 25
- brandemmergeld, 27
- buurten, 12
- Centraal Testamentenregister, 49
- collaterale successie, 28
- collecte, 20
- consumptiegeld, 27, 56
- contributie van 1½ procent, 27
- convooiën en licenten, 17
- De Bilt, 12
- dienstbodengeld, 25
- directe belastingen, 22
- Eemland, 12
- eigendomsoverdracht, 42, 59
- executieverkopen, 19
- exempt, 33
- extraordinaris belastingen (Holland), 31
- familiegeld, 25
- familiegeld (Holland), 31
- familiepapieren, 42
- Franse tax, 25
- gadercedulen, 30
- gaderlijsten, 29, 30
- gadermeesters, 19
- gemeentelijke inkomstenbelasting, 49
- gemene middelen, 17
- generale middelen, 17, 20
- generale petitie, 17
- gerechten, 12
- grondbelasting (landelijk), 45
- haardstedengeld, 24, 56
- Holland, 31
- honderste penning op de officiën, 28
- honderste penning van 1793, 27, 56
- hoofdelijke omslag, 21, 49
- hoofdgeld, 20, 27
- hoofdgeld (Holland), 31
- hoogstaangeslagenen, 49
- hoorngeld, 27
- huisgeld, 23, 56
- IJsselstein, 31
- imposities, 22
- imposten, 22
- in- en uitvoerrechten, 17
- indirecte belastingen, 22
- inwonertallen, 13
- kadastrale leggers, 49
- kiesgerechtigden, 49
- klepgeld, 27
- kohieren, 29
- koopkrachtvergelijking, 14
- korting, 18
- kwartieren, 12
- Land van Montfoort, 12
- leenregisters, 33, 42
- leggers, 29
- leningen, gedwongen, 22, 28
- liberale gift, 27
- lokale belastingen, 22
- loonpeil, 15
- los- en lijfrenten, 33, 42
- Maartensdijk, 12
- manualen, 29
- memories van successie, 49
- metrieke stelsel van maten en gewichten, 13
- middelen, 22
- morgengeld, 23
- muntsorten, 14
- nationale belastingen, 45
- Nederkwartier, 12
- notariële protocollen, 42, 59
- novalia*, 30
- omslagen, 29
- onbeschreven belastingen, 22
- ongelden, 22
- ontvangkantoren, 21
- opcenten, 23, 45, 49
- opstuivers, 23
- ordinaris belastingen (Holland), 31
- oud schrift, 8
- Oudewater, 31
- oudschildgeld, 24, 55
- overdrachtsbelastingen, 28
- Overkwartier, 12
- paardengeld, 24
- pachtersoproeren, 20
- patentbelasting (landelijk), 45, 49
- personele belasting (landelijk), 45
- personele belastingen, 22
- personele quotisatie (Holland), 31
- plaatselijke belastingen, 45
- quoten aan de Unie, 17
- quotisatie, 22
- quotisatie van 3 miljoen, 27
- quotisaties, 29
- recht der domeinen, 28
- rechtspraak inzake belastingen, 22
- recognities, 49
- redemptie, 21
- reële belastingen, 22
- reële omslagen, 49
- remissie, 18
- repartitie, 17, 19, 22, 49
- restantenlijsten, 19, 30
- retributies, 22, 49
- salarissen, 42
- schoolgeld, 49
- sociale indeling, 53
- staten van oorlog, 17
- straatgeld, 27
- summa*, 31
- summa summarum*, 31
- testamenten, 42, 49
- tiende penning (Holland), 31
- tienden, 22
- tijnzen, 22
- uitmaanders, 20
- verpachting, 20
- verponding (Holland), 31
- Vianen, 31
- vijftigste penning van 1796, 27
- volkstellingregisters van 1807-1808, 27
- vrijheid, stads-, 12
- vrijstelling, 18, 33
- waterschapslasten, 22, 42
- wijken, 12
- Woerden, 31
- zettingen, 29

Verantwoording van de illustraties

Tenzij anders vermeld, zijn de illustraties afkomstig van Het Utrechts Archief.

Pagina 6	Archief kapittel van St. Marie, inv.nr. 1041
Pagina 11	Collectie beeldmateriaal, nr. 200017
Pagina 12	Collectie beeldmateriaal, nr. 31308
Pagina 15	Collectie Centraal Museum, inv.nr. 3449
Pagina 15	Collectie Centraal Museum, inv.nr. 3435
Pagina 16	Bibl. VV 02
Pagina 18	Bibl. XV D35
Pagina 19 boven	Collectie beeldmateriaal, nr. 977-2
Pagina 19 onder	Collectie Centraal Museum, inv.nr. 1618
Pagina 20	Archief Martens, inv.nr. 295
Pagina 21	Collectie Centraal Museum, inv.nr. 7361
Pagina 22	SA II, inv.nr. 1169-3
Pagina 23	Archief Losse aanwinsten GAU, inv.nr. 1742
Pagina 24	SA II, inv.nr. 1185
Pagina 25	Archief Losse aanwinsten GAU, inv.nr. 1745
Pagina 26	Archief Losse aanwinsten GAU, inv.nr. 1737
Pagina 29	Archief Losse aanwinsten GAU, inv.nr. 1306
Pagina 32	Archief Staten van Utrecht in de landsheerlijke tijd, inv.nr. 344, f. CCLXXVIII ^r
Pagina 34	Kaartwerk P.G.M. Mekenkamp, Nieuwegein
Pagina 43	Archief Martens, inv.nr. 180, f. 50 ^r
Pagina 44	SA III, inv.nr. 767 ^r
Pagina 45	Archief onderprefecten van Utrecht, inv.nr. 138
Pagina 46	Archief Gemeentebestuur van Utrecht na 1813, inv.nr. 3410
Pagina 47	Archief Gemeentebestuur van Utrecht na 1813, inv.nr. 3413
Pagina 48	Archief Gemeentebestuur van Utrecht na 1813, inv.nr. 3437
Pagina 50	<i>Vleuten-De Meern in 1832. Grondgebruik en eigendom.</i> Kadastrale atlas provincie Utrecht
Pagina 51	Archieven ontvangers der successierechten, kantoor IJsselstein, inv.nr. 8, gemeente Oudenrijn
Pagina 52 boven li	Collectie beeldmateriaal, nr. 31240
Pagina 52 boven re	Collectie beeldmateriaal, nr. 36952
Pagina 52 onder	Collectie beeldmateriaal, nr. 6248

Pagina 54

Pagina 57

Pagina 58

Archief gerecht Papendorp, inv.nr. 556

Archief gerecht Papendorp, inv.nr. 550

Archief gerecht Papendorp, inv.nr. 560

Reeds verschenen in de reeks Trajecten door Utrecht:

- Deel 1: **Huizen vol historie.**
Gids voor huizenonderzoek in de provincie Utrecht
- Deel 2: **Van aver tot aver.**
Gids voor genealogisch onderzoek in de provincie Utrecht
- Deel 3: **Kerk in zicht.**
Gids voor lokaal kerkhistorisch onderzoek in de provincie Utrecht
- Deel 4: **Levens verhalen.**
Gids voor biografisch onderzoek in de provincie Utrecht
- Deel 5: **Grensverleggers.**
Gids voor historisch onderzoek naar migranten in de provincie Utrecht
- Deel 6: **Gepokt en gemazeld.**
Gids voor historisch onderzoek naar ziekte en gezondheid in de provincie Utrecht
- Deel 7: **Wegwijzer.**
Gids voor historisch onderzoek naar verkeer en vervoer in de provincie Utrecht
- Deel 8: **Doorploegen.**
Gids voor historisch onderzoek naar het boerenbedrijf in de provincie Utrecht
- Deel 9: **De Staten in stukken.**
Gids voor historisch onderzoek naar het Provinciaal Bestuur van Utrecht na 1813
- Deel 10: **Na gedane arbeid.**
Gids voor de geschiedenis van cultuurbeoefening en vrijetijdsbesteding in de provincie Utrecht
- Deel 11: **Scholen stichten.**
Gids voor historisch onderzoek naar het onderwijs in de provincie Utrecht
- Deel 12: **Stadsbelangen.**
Gids voor historisch onderzoek naar het gemeentebestuur van Utrecht in de 19de en 20ste eeuw

Belasting betalen is van alle tijden, evenals het geringe enthousiasme dat de belastingplichtigen hiervoor aan de dag leggen. Getuige de vele bewaard gebleven belastingkohieren uit de 15de tot en met de 18de eeuw hebben tienduizenden inwoners van de provincie Utrecht jaar in jaar uit hun aanslag in het huisgeld, haardstedengeld, oudschildgeld, consumptiegeld en al die andere heffingen tot op het laatste oortje betaald. Een goudmijn voor de belastingontvanger, maar ook voor de onderzoeker van de geschiedenis van stad en dorp en hun inwoners. Deze gids geeft informatie over deze verdwenen Utrechtse belastingen - pas in 1806 werden de eerste nationale belastingen ingevoerd - en helpt met het vinden en interpreteren van de bronnen. Was iemand heren- of keuterboer, had hij een eigen huis en haard of was hij een inwonend knecht bij een smid of bakker, moest hij meebetalen aan de 'liberale gifte' in 1747 voor de verdediging tegen de inval van de Fransen of was hij 'onvermogen' en daarom vrijgesteld?

ISBN-10: 90-76366-21-7

ISBN-13: 978-90-76366-21-0

ISSN: 1388-3062

Stichting Stichtse Geschiedenis

HET UTRECHTS
Archief

